GÁRDONYI GÉZA

SZŐLŐSGYÖRÖKHÖZ KAPCSOLÓDÓ ÍRÁSAI

Gárdonyi Géza:

NEMESSÉG

Egyik család se régibb, mint a másik, csak éppen hogy aki jómódban volt, vászonra és kutyabőrre pingáltatta magát, aki meg szegény volt, legfeljebb egy fadarabra írták a nevét, - mikor meghalt.

A mi őseink ilyenféle emberek lehettek. Nem tudok róluk se jót, se rosszat. Apai öregapám lakatos volt Sopronban, aztán meg Nemeskéren. Mindössze annyit tudok róla, hogy hirtelen-haragú ember volt és hogy a család magyarul beszélt, érzett és gondolkozott. De tudtak németül is, mert az egyetlen könyvük a biblia, - apámmal van eltemetve, - német könyv volt. (Az ottani templomban németül tisztelték az Istent.) Anyai öregapám meg kisbirtokos és kocsmáros, bíró és esküdt, alighanem parasztféle ember volt Szőlősgyörökben.[1] Nagy Sándor volt a neve. De azért tisztán paraszt se lehetett, mert egy kántortanító leányát vette el, aki nemcsak a krumplihámozáshoz értett, hanem orgonálni is tudott. De az ő ősapjai már parasztok voltak, somogyi bicskások, nem nemesek.

A mi nemességünk nem a királytól való, hanem Istentől. Kezdődik attól a perctől, mikor az én apám 1848-ban kardot ragadott s hazajött Bécsből: vagyonát és életét felajánlotta a hazának.

Ha megütköznétek azon, hogy a neve német, tudjátok meg, hogy neki mindig szándéka volt a nevét megmagyarosítani, de mint afféle hivatali járatokat nem ismerő ember, évről évre halasztotta. Anyai ágon azonban, amely ágnak testi formáit velem együtt viselitek, ha kutattok, ilyen neveket találtok: Nagy, Csutorás, Henics, Paizs[2].

---

[1] **Szőlősgyörök**

[2] **Anyai nagyszülei sírján: Nagy Sándor és Henics Anna**

Gárdonyi Géza:

APÁM MÚLTJA

Emlékeimnek ebből az idejéből jegyzem fel apám elbeszéléseit. Mert csak az itt töltött időben, rendesen ebéd alatt mondogatta ő el a lejegyzetteket. Később már az élet terhei annyira ránk szakadtak, hogy apám csak az ügyeiről gondolkozott az asztalnál is. Azután meg én elkerültem a családi háztól, és kevés időt töltöttem vele e földről való eltávozásáig.

Apám Nemeskéren született. Az apja lakatos volt. Amennyire apám emlékezése visszahatolhatott a család múltjába, minden öregapám lakatos volt.

Az egyik valamelyik Eszterházynak csinált egyszer titkos zárakat. Ez az Eszterházy a vendégei megtréfálására tükörrel boríttatta be az egyik szobája falát, s hol egyik vendégét, hol a másikat küldte be oda.

A szoba közepén csak egy asztalka állott. Annak a szerepe az volt, ami a tőrben a falatnak. Rendesen valami könyv, fegyver vagy virág volt ráhelyezve - egy ízben egy hímzett dohányzacskó. A vendég ezt ajándékul kapta, s azért lépett be a szobába, hogy kihozza.

De amint belépett, az ajtó nesztelenül bezárult mögötte, s a vendég nem tudta, hol jött be, merre menjen ki.

Eszerint valamelyik öregapám már tudott csinálni automatikus ajtózárat.

Apám a gyermekkorát a szülőfalujában töltötte. Ott járt iskolába is. Ő még a *Kistükör*-ből tanult, amelynek cifra verseit sohase felejtette el, s különösen mulatságosnak találta, hogy a könyv írója az egész országban megjelölte azokat a helyeket, ahol jó bort lehet inni.

Az iskolában erősen dolgozott a virgács. Szerepelt a hasábfa és kukorica is, mint térdelést súlyosbító szerek. Ezenkívül a tanító léniával vert körömre.

Micsoda barbárság!

Öregapám tekintélyes polgár lehetett, mert apám keresztleveléből látom, hogy két keresztapja és két keresztanyja volt: az egyik Erdélyszky Mihály prédikátor és Takáts Eszter; másik: Nemes Nagy Sándor és Kontor Rozina "mezei gazdálkodók Nemeskérett".

Apám ezt a papot jó emlékében tartotta. Elmondta róla, hogy komoly és tudós ember volt és nagy kertész.

Egyszer az iskolában a tiszteletes úr elmagyarázta: milyen volt az a parittya, amellyel Dávid főbe sújtotta Góliátot.

A következő napokon a pap nem csekély megbotránkozással tapasztalta, hogy az üvegháza ablakaira úgy potyog a kő, mintha az égből esne.

Az iskolások ugyanis mind parittyát csináltak, s a pap kertje alatt levő réten gyakorolták magukat a parittyázásban.

Apám a pap házánál otthonos volt. Egyszer, hogy maga ült a szobában, egy nagy, régi nyomtatványon akadt meg a szeme. Címe a nyomtatványnak, amint emlékszem, ez volt: *A csepregi vérfürdő*. (De lehet, hogy más község volt az. Elvégre harmincnál több esztendeje, hogy apám ezt elbeszélte.)

Ebben a könyvben az volt leírva, hogy a római katolikusok a vallási küzdelmek idejében rárontottak a protestánsokra s öldösték őket.

A pap belépett a szobába, s látta, hogy a gyermek szeme tele van könnyel.

- Mi az, amit olvasol?

Kiragadta a gyermek kezéből a könyvet, s betette a szekrényébe.

Apám gyermekkori emlékeinek elbeszéléseiből az ő családjáról az a képem alakult, hogy az apa túlságosan komoly és szigorú ember volt, az anya meg vallásos és gyöngéd.

Az apa a gyermekeket minden csekélységért szigorúan büntette. Vak engedelmességet kívánt, s hirtelen haragú ember volt. Ezt a lobbanékonyságot örökölték az összes gyermekek. Bennem, unokában is jelentkezett ez a puskapor-természet, de én, tán három esetet kivéve, mindig tudtam uralkodni az indulataimon.

A legidősebb fiú, apám bátyja, valami különös természetű, magába zárkózott gyermek volt. Ez asztalosságot tanult. Talán tizenöt éves lehetett, mikor egy ebéd alkalmával az asztalnál azzal szórakozott, hogy egy kanál nyelének a hajlékonyságát próbálta. Az apa rászólt, hogy hagyja abba ezt a játékot. Valószínű, hogy a fiú nyersnek találta a megszólítást, mert az arca dacos kifejezést öltött: megnyomta a kanalat, és az elpattant. Az apa erre kikergette a házból.

A fiú elment szótlanul. És nem tért vissza többé soha. Évtizedek múlva találkozott vele az apám öccse, Ferenc, egy bukaresti kávéházban. A kitagadott fiú elegánsan volt öltözködve; az ujjain aranygyűrűk, a zsebében aranyóra. Ült egy sarokasztalnál egymagában, ugyanazzal a hideg arccal, mint amilyennel gyermekkorában szokott ülni a családi asztalnál. A testvérek megismerték egymást, de csak a tekintetük állt meg egy pillanatra egymáson. Aztán elmentek egymás mellett szótlanul.

Apám tizenhat éves korában szabadult fel. Remeket kellett csinálnia, valami lakatfélét. Akkor aztán ünnepi ebéd volt a háznál.

Másnap megindult Bécsbe, gyalog. Motyója a hátán. Útközben, Bécshez közel, egy sokkal idősebb vándorlóval találkozott. Apám már fáradt volt, s amaz ajánlkozott, hogy segít neki a motyóját vinni. Egy darabig mellette vitte, aztán mikor látta, hogy apám járása elnehezedik, egyszerre futásnak eredt. Apámnál egy jó bunkós somfabot volt. Utána vágta, s úgy találta lábikrán, hogy a tolvaj felfordult.

Akkor aztán jól elagyabugyálta.

Bécsben nappal dolgozott, este iskolába járt. Először is kalligráfiát és technikai rajzot tanult. Később beiratkozott benevolus auditornak a gépészmérnöki iskolába.

Nagy árkusokra rajzolt, finom tusrajzai sokáig megvoltak nagy göngyölegekben. Aztán én, mikor már gimnazista voltam, elvagdostam a papirosért, amelynek a hátulja tiszta volt.

Egy nagy, sárga kötésű könyv hevert apám ládájában. Az valami német mérnöki lap volt. Abban tartogatta apám a levélpapírosát. Egyszer megmutatta nekem, hogy a neve három helyen bele van nyomtatva. Három találmányának szabadalma állt ott. Egyik találmánya a magától élesedő eke volt. Másik találmánya az acélzománcozásnak egy új neme. A harmadik találmányára nem emlékszem.

Apám halála után nagy időre véletlenül tudtam meg, hogy az az ekevas hogyan volt megszerkesztve.

Hát egy vékony acéllemezt foglalt ő két vaslemez közé. Szántás közben a vas mindig arányosan kopott, a lemez meg mindig kiállt. Ezt a találmányát angolok vették meg, s állítólag ma is használják.

A másik találmánya ez volt: bizonyos eljárás által olyan tündöklő, színes zománcot tudott adni az acélnak, aminőt azelőtt nem produkáltak. Apám ezt nem adta el, hanem gyárat rendezett be, s ilyen zománcozott női acélfésűket készített.

A nők gyorsan divatba kapták, s egynéhány hétig dőlt az apám zsebébe a pénz.

Akkor valami hírlapban egy orvosféle figyelmeztette a nőket, hogy az acélfésűt ne hordják, mert elpusztul a hajuk.

A gyárat megette a lidérc.

Mikor az 1848-i szabadságmozgalom támadt, apám pénzzé tette minden vagyonát, s lejött Pestre a bécsi légióval.

Itt ők külön sereget akartak csinálni. Valami rettenetes egyenruhát eszeltek ki. A csákójukon halálfej volt a dísz, s alatta ez a fölírás: *Nem kérünk pardont, de nem is adunk!*

Hanem hogy a seregben vegyesen voltak diákok és iparosok, lajstromot írtak róluk. A lakatosokat mind beosztották Lahner keze alá, hogy fegyvert csináljanak.

Apám felajánlotta a vagyonát egy fegyvergyár felállítására. Csak azt kötötte ki, hogy a háború után visszaadják neki, ami az övé, vagyis fenntartotta a tulajdonjogát, de a gyár a kormány rendelkezése alatt állott, az anyagszállítót, a munkásokat a hadipénztárból fizették, s a kész fegyvereket a táborba szállították.

Apámat mindjárt az ajánlata megtételekor hadnaggyá nevezték ki, s reá bízták a gyárnak vezetését. Később aztán, nem tudom, micsoda rangot kapott.

Apám Petőfivel is ismeretségben volt. Sajnos, hogy csak egy elbeszélésre emlékezem.

Azt mondja, hogy egyszer, mikor a Váci utcán ment, Petőfiékkel találkozott, s Petőfi megállította őt.

- Druszám! - kiáltotta - bemutatom neked az én kis feleségemet!

E szavakra határozottan emlékszem, mert apám megjegyezte, hogy Petőfinek őt kellett volna bemutatnia a bécsi szokások szerint.

- De - azt mondja - Petőfiék nem törődtek a szokásokkal. Az asszony is valami különös ruhába volt öltözködve, aminőt más nők nem viseltek. De azért az öltözet csinos volt, s maga az asszony csupa ragyogó élet.

Az ismeretségük bizonyára csak afféle tábori ismeretség volt. Apám gyönyörű paripán járt, és drága, szép magyar ruhában. Lovát és remekmívű ó damaszkuszi kardját sok előkelő tiszt kérte nagy pénzért, de ő meg nem vált egyiktől sem.

Akkor volt apám huszonöt éves.

Egy gazdag üvegkereskedő zsidó szerette volna a lányát elvétetni apámmal. A leány kikeresztelkedett volna szívesen. Egy kehelyszerű díszpohár, mely most is megvan nekem, ennek az üvegesnek az ajándéka. Akkor adta apámnak, mikor a tisztségben előléptették.

Apámnak készpénz-vagyonából jelentékeny summája volt még. Ezt, mihelyt a Kossuth-pénz megjelent, mind átváltotta.

A háború vége felé a kereskedő figyelmeztette, hogy ami készpénze van, váltsa vissza osztrák pénzre.

Apám hazafias büszkeséggel utasította vissza ezt a tanácsot.

Harmadnapra a Kossuth-bank összeomlott.

Egy kis csomag papirosa maradt apámnak. Hogy ezt most a dátumok végett átnéztem, találtam közötte néhány iratot, amely erre a fegyvergyárra vonatkozik.

Ezek szerint a fegyvergyárat Pesten, a Váci úton, a Singer-féle házban állították fel. Innen valószínűleg a parlamentnek Debrecenbe való áttételekor a gyár Nagyváradra hurcolkodott.

Apám az iratban azt mondja:

"Nagyváradra mentem mintegy hatvan segédemmel, saját költségemen, sőt embereimet is egy ezüst húszas napidíjjal tartottam, hogy hazámnak ismét szolgálhassak."

Erről a szállításról, minthogy sok bajjal járt, anyámnak beszélte egyszer, hogy a gyár készleteit és szerszámait katonák rakták ládákba, és a katonai hatóság felbecsülte harminchétezer forintra az értékét. A szállítás szekereken, katonai fedezettel történt.

A gyár munkavezetője egy Kaszaniczky nevű ember volt, de a gyár, mint apám tulajdona, apám vezetése alatt állott.

Az irat azt mondja tovább:

"Nagyváradon a Fehérló fogadót jelölte ki az akkori kormány gyári helyiségemül, aholis az aradi bevonulásig szorgalommal működtünk. Aradon a nagy Sóház, vagyis Harmincad átellenében levő Popovics-ház lett gyári helyiségemül kijelölve, a Czernovitz-féle ház mellett. Ott pár heti működés után parancsot kaptam, hogy minden gyári eszközömet és készletemet

szállítsam a várba, biztosítás végett. Által is adtam a később oly szerencsétlen véget ért Damjanich tábornok úrnak, aki akkor betegen feküdt."

Tehát Damjanich a betegágyon is fogadott el jelentéseket és intézett el még ügyeket.

Apám különben Damjanichot és a később vértanúvá lett tábornokokat még Budapestről ismerte, ahol apámnak fényes úri szállása volt s vacsorákat is adott. Legmelegebb viszonyban azonban Lahnerrel állott, akinek házánál gyakorta megfordult hol hivatalosan, hol ebéden, hol vacsorán.

Az irat, amelyet apám hírlapi cikknek készített Duschek halála alkalmából, elmondja, hogy a szállítás után sem ő, sem a munkások nem jutottak többé pénzhez. Lahner kiutalványozott 1600 forintot, de eredménytelenül.

"Akkor már - írja apám - az országos pénztár Világoson volt. Világoson jelentkeztem, de az volt a válasz: Nincs pénz. Erre Kossuth-hoz mentem, ki is jól ismert és mindig igen jól fogadott. Mondja, hogy forduljak Duschekhoz. Az is jól ismert. Nem egy vagy két estét töltöttünk együtt Nagyváradon. Arra kértem Duschekot, hogy legalább a munkásaimat fizesse ki, kiknél náluk volt a heti nyugta, mert a magyar bankjegyet nem fogadták el, nem volt már kelendő.

- Engem Kossuth utasított a miniszter úrhoz.

- Hasztalan: nincs pénz - volt a felelet.

Ekkor ismét Kossuthhoz mentem, s kértem, utasítsa vagy 5000 forintom beváltását.

Erre Kossuth szokott nyájasságával így felelt:

- Menjen, barátom, Duschekhez, és mondja neki, hogy *én mondtam*: váltsa be.

Mentem. Duschek vállat vont:

- Ha Kossuthnak annyi pénze van, váltsa be. Nekem nincs.

Pár napi tengődés után több ezeren néztük könnyes szemekkel a milliók terhe alatt nyikorgó kocsikat az ellenség táborába vonulni.

Visszatérve Aradra pénztelen, akkor adták át a várat, minden ingóságommal együtt, mintegy negyvenezer forintra menő értéket. Így lettem földönfutóvá hazafiságomért."

Az irat folytatása hiányzik. Később elmondom, miért.

Most csak kiegészítem emlékeimből, hogy apám volt az utolsó, aki az aradi várat elhagyta. A hidat már fölfelé vonták, mikor ő vágtató paripán végigrobogott rajta, s ölnyi magasból ugratott le. Ha fél percet késik, bizonyára az ő neve is ott van ma a magyar mártirológia aradi lapjain.

Egy román paraszt fát rakott le a szekeréről az udvaron.

Apám beszólította a szobájába, és odaadta neki minden pénzét a szekeréért és a ruhájáért.

A következő percben összekapkodta az összes iratait, levelezését, számadásait, és be a kályhába! - tüzet gyújtott alájuk.

Éppen ki akart lépni, mikor fegyveres osztrák katonák csörögtek be az udvarba. Apám, már román ruhában, leült a küszöbre.

A katonák felhatoltak a lépcsőn, és egyenesen az ő lakásának tartottak.

- Hol van a fegyvergyáros? - kérdezte a tiszt.

- Nyestyu - felelte apám a lehető legbutább arccal.

Azzal fölkelt, s ráült a szekerére. Elmenekült.

Bujdosásának története maga kitenne egy könyvet, ha emlékezném reá. De csak néhány részletet tudok.

Először Budának tartott, hogy átadja Lahnernénak azt a levelet, amelyet a már akkor fogságban ülő generális rábízott.

A községek akkor már meg voltak szállva a menekülteket fogdosó osztrák katonákkal. Apám mindig a kifele jövő parasztoktól kérdezte meg, hogy bemehet-e a községbe, s hogy kihez szálljon. A kérdezettnek persze megmondta, hogy menekült.

És soha el nem árulta senki.

Egy helyen csibéket vett a református paptól ketrecestől. A másik községben eladta.

Egy helyen olyan emberhez szállott, aki már néhány menekültet elárult. Későn tudta meg, hogy kelepcében van, de kivágta magát:

- Urambátyám - mondotta -, én menekülő vagyok. Hallottam, hogy ez a ház egy becsületes magyar hazafi háza. Ha ismét összeszedjük az erőnket, bizonyságot teszek Kossuthnál a kegyelmed házáról, hogy ez a ház nem gaz árulóé, hanem becsületes hazafié.

Az ember nagyot nézett, s nemcsak kitűnően ellátta apámat, hanem reggel egy zsák zabot is tétetett a kocsira.

Másutt egy molnár adott neki szállást s kísérte át reggel a falut őrző osztrák katonaságon, mintha saját kocsija volna, amely a szántóföldre megyen.

Végre elérkezett Budára.

Egyenesen Lahnerné hoz ment. Az ajtót a szobaleány nyitotta ki, s kérdezte: mit akar?

- Kérdezze meg a nagyságos asszonytól, elfogadja-e egy aradi fuvaros látogatását?

A szobaleány bement. Apám hallotta a jelentését:

- Valami román fuvaros van itt. Azt mondja, hogy Aradról jön.

- Bocsássa be - hallatszott az asszony hangja.

Apám belép. Lahnerné összecsapja a kezét:

- Szent Isten! Ziegler úr!

Azonnal megismerte, pedig a haja is le volt nyírva.

Azt azután a történelemből tudom, hogy Lahnerné leutazott Aradra, s távolról nézte a férjének a felakasztását.

A román ruhában baj nélkül jutott apám Nemeskérig, a falujáig.

Itt az első ember, akivel találkozott, a keresztapja volt. Hogy a pap-e vagy a másik, arra nem emlékszem. Apám megállította a kocsiját és röviden elmondta, hogy mennyi hányódáson jutott át idáig. Még jóformán le se ült otthon, mikor az osztrák katonaság körülvette a házat.

A keresztapja árulta el.

A faluban nagy mozgalmat keltett az elfogás. A községházán azonnal jelentkezett néhány vagyonos polgár. Ezek arra kérték a tisztet, hogy hadd töltse apám legalább az éjszakát otthon, kezeskednek érte a vagyonukkal, hogy nem szökik meg. S otthon hált.

Másnap Sopronba kísérték, s két hétig ült fogságban, míg végre haditörvényszék elé került.

Akkorra azonban már ott feküdt a törvényszék asztalán egy német igazoló irat, amely azt bizonyította, hogy apám a szabadságharc idejét Bécsben töltötte, s hogy a fegyvergyáros csak névrokon. Így szabadult meg.

Visszament Bécsbe, s különféle gyárakban vezető volt. Aztán, mikor évek múlva elszűnt nálunk az üldözés, hazatért.

Nem tudom, mi ok hozta vissza.

Bécsben három évig udvarolt egy Fanni nevű leánynak. Az azt kívánta tőle, hogy hagyja el a gépek világát és vállaljon akármi kis hivatalt. A leány gazdag volt.

Apám beállhatott volna valami olyan hivatalba, ahol csak írni kellett, mert oly gyönyörű írása volt, hogy ma is bámulom, de az ő lelkét csak a gépek érdekelték: a holt vas, amelyet az emberi elme élővé változtat s rabszolgájává tesz. Megharagudott a leányra, és nem ment többé hozzá.

Valószínű, hogy emiatt jött haza is.

Itthon két gőzmalomnak a megtervezése, berendezése és megindítása volt az első munkája.

Az egyik gőzmalom a szőlősgyöröki volt, amely ma is működik.[3]

Itt apámat két vagyonos leány is szerette volna férjül megkapni, de mind a kettő gyűlölte a vasat. Apám egy vagyontalan leányt vett el, aki nem azt nézte, hogy apám mivel foglalkozik.

A házasságkötés sok bajjal esett. A környéken csupa katolikusság van. A györöki pap azt mondta, hogy nem esketi őket össze másképp, csak ha apám kötelezi magát, hogy a házasságból

[3] Sajnos a malom nem maradt meg, a melléképületek a Malom utca 5 alatt találhatók

származó gyermekeket katolikusoknak kereszteltelteti.[4] Apám ezt alkalmi zsarolásnak nevezte, de aztán mégis megadta magát: arra gondolt, hogyha gyermeke lesz és a gyermek nagykorúságot ér, majd kinyílik a szeme, s a gyermek nincs arra kötelezve, hogy a római egyház kebelében meg is maradjon. Így lett ő apámmá, a leány anyámmá, és így lettem én római katolikus.

Szegény anyám, mintha csak egy úszó szigetre épített volna házat. Apám nyugtalan természetű ember volt: nem ismert magánál nagyobb urat; ha valaki felső hangon beszélt vele, ugyanígy felelt. Vagy ő mondott fel, vagy neki mondtak fel. Anyám sose tudhatta, hogy melyik reggel az, amelyiknek nem ott lesz az estéje, ahol éppen voltak.

Apám ebben az időben rendesen cséplőgépeket kezelt. A gépek akkor kerültek először használatba, s a gépészeket jól fizették. Apám különben ezt mindig csak ideiglenes állapotnak tekintette. Egy nagy találmányon törte a fejét, egy nagy gondolaton, amelybe aztán az egész élete beleveszett.

Ez a találmány a víznek, mint hajtóerőnek, perpetualizálása volt. Kis patakkal akart hajtani tengeri hajót: az elveszett hajtóerőt vissza akarta téríteni a gépbe.

Egy télre Kenesére vonult, a Balaton mellé, és hozzáfogott az eszme megvalósításához.

Összeállított valami malomféle szerkezetet, amelynek váza nem volt nagyobb, mint két egymásra tett szivarskatulya.

A váz vasból volt, a kerekek rézből, a tengelyek és tengelyágyak acélból.

Egy hosszú körlánc övezte a két főkereket, s a lánc olyanféle merítő-kanalakból állott, mint aminő a cséplőgépeken a magfelhordó készülék.

E kanalak visszavitték a vizet a magasba, s a leömlő víz súlya ismét hajtott.

Ez a gépezet remeke volt a számításnak és a kézi ügyességnek. A gondolat nagyban megvalósítva átalakította volna a vízimalmokat, kallókat és minden gépet, amely vízi erővel dolgozik.

Min múlt a találmány sikere, nem tudom. A gépet én szedtem szét. A finom kerekeket én játszottam el. A váz és a lánc még Sályban is megvolt. Talán most is ott van a padláson.

Elgondolkozom, hogy mért maradt az én apám abban az alacsony sorsban, ahova a szabadságharc után leszállt?

Azt kell hinnem, hogy eleinte a sok szabad időért, mert hiszen csak nyáron volt elfoglalva, később mindig több és több került a törekvéseiből és reményeiből abba a ládába, amelyre kívülről ez van írva: M a j d, belülről meg ez: S o h a. Anyám elkényeztette. A jó asztal, jó borocska, jó dohány, meleg hajlék, a gondos asszony örökös dédelgetése lassankint közömbössé tette neki mindazt, ami a családi házon kívül van.

Így maradt aztán iparos, aki vassal dolgozik, de mindennap tiszta, hófehér inget vesz magára; aki beszegődik gépésznek, de olyan a ruhája és magatartása, hogy a vendéglőben a pincér tőle vár rendelkezést és nem az uraságtól; aki szalmaszéken ül, de sonkával issza a teát, s akivel orrhangon beszél az ispán, de csodálkozással a méltóságos asszony.

[4] A reverzális másolata megvan

Gárdonyi Géza:

APRÓ EMLÉKEZÉSEK

Lipótmezőre való költözésünk első napjaiban minden szobába bementem, ahol vagy gyermek volt, vagy valami érdekelt.

Emlékszem, hogy egyszer egy sváb paraszti családnál talált a délharangszó. Nem tudom, mi volt ez a paraszt ott az intézetben, hogy szobát kapott, csak arra emlékszem, hogy paraszt volt a család, és hogy a szoba tiszta, nagy, világos; a bútorzat azonban szegény. Az ablak mellett egy szentkép függött. Délben az egész család e kép elé állt, és hangosan, mély bensőséggel imádkoztak.

Egyszer a keresztapámnál magam voltam a szobában. Az ablakban beretvát pillantottam meg. A beretva új volt. (Úgy emlékszem: egy időben beretválkozott.) Fölvettem, és játszottam vele. Persze csakhamar vérzett az ujjam. De eltitkoltam. Ijedten osontam ki a szobából, és hazamentem.

Emlékszem egy öregúrra. Báró volt, s valami felügyelőféle az intézetben. Hallottam róla, hogy géplába van, s egyszer láttam lejönni a lépcsőn. A lába csakugyan minden lépésre halkan csattant.

Egy Regina nevű kisleánnyal játszottam ottlétünk első idejében. Ez egy ápoló asszony leánykája volt. Egyszer játék közben észrevettem valamit, ami fölkeltette a figyelmemet, s nagy álmélkodásba ejtett.

Az iskolában egy fiú asszonyt tudott rajzolni. Az asszonyon szoknya volt, és sonkát tartott a kezében. Csakhamar én is áttértem a sonkás asszonyok rajzolására.

Az iskolától hazafelé tavasszal mindig az árok mentén jöttem. A csigák érdekeltek. Ahol csiga volt, leültem, és játszottam vele.

Egyszer a palatáblámat felejtettem a csiga mellett, egyszer meg a vesszőtartómat vesztettem el. Különben úgy hatéves koromig nagyon szórakozott voltam. Bárhova mentem is, csak azt vettem észre, hogy ott vagyok.

Húszéves koromban néhány sort írtam fel ezen emlékeimből. Meglep benne ez a följegyzés: "Én egy betegápoló nő fiával szoktam iskolába menni."

Ma már nem emlékszem erre a fiúra.

A kertben a szegénysorsú őrültekkel ásattak. Én egyszer Flórával a közelükben játszottam. Az egyik őrült beszélgetett velünk, s valami tanácsot adott.

Akkor is tudtam, hogy őrült, s ma is, hogy visszagondolok a tanácsára, el kell ismernem, hogy nemhiába zárták az őrültek közé.

De szerencsére nem értettem akkor a tanácsát.

A belső udvar falánál varangyos békák ugráltak. Nálam pálca volt. Az egyik békát megnyomtam vele. A béka valami égető nedvet fecskendezett a szemembe, amire én ordítva mentem haza. Itt mindjárt lavórhoz állítottak. Azt hitték, megvakulok. De egyet aludtam, s másnap már nem volt semmi bajom.

Az első kép, amelyre emlékszem, egy török-kép volt.

Akkoriban került forgalomba az első fügekávé, s ennek a borítékán volt a török-kép. Díványon ülő törököt ábrázolt, amint nargilét szí.

Egyszer fellopódzottam a lépcsőn, hogy lássam az igazi őrülteket. Egy üvegajtón át láttam is sok úri embert. Néhányan az ajtó felé jöttek. Erre elfutottam.

Öreganyám[5] egyszer meglátogatott bennünket. Bámultam az erszényét, amely apró gyöngyszemekkel volt kivarrva. Világos rózsaszín és fehér szemek voltak rajta túlnyomóan, s nekem nagyon tetszett az erszény.

- Ha meghalok, a tied lesz - mondotta az öreganyám.

Amire én kedvetlenül kérdeztem:

- Igen ám, de mikor hal meg?

A gépházban óriás gép mozgott, egy kemence vagy kazán is volt ott. A géptől féltem. Mégis be kellett oda gyakran mennem. Apámnak egy kis szobája volt ott, irodaféle. Amíg iskolába nem jártam, írni tanított. És én szívesen írtam, mert fehér alumínium-tollai voltak, s ezek ragyogása tetszett nekem.

A portásnak is volt két vagy három gyermeke. Egyszer bementem hozzájuk. Egy német új naptárt nézegettünk. Címe volt: Fuchs-Kalender, és sok kép volt benne a rókáról.

Anyámtól hallottam már felnőtt koromban, hogy ez a portás egy napon hirtelen elhagyta a családját. Megszökött valami nővel, és sose került többé elő.

Apám beszélte ebben az időben, hogy egy parasztember rókát ütött agyon, s a hátára vetve vitte hazafelé.

A róka útközben eszméletre tért, s beleharapott a parasztba ott, ahova a feje lógott.

A paraszt ijedten eresztette el a róka hátulsó lábait, s a róka elfutott.

Ezen az anekdotán mulattam.

---

[5] A györöki temetőben nyugszik

Gárdonyi Géza:

AMIKRE NEM EMLÉKEZEM

Hatéves korig az ember állat. Alig van öntudata. Főfoglalkozása az evés meg a játszás.

Különös, hogy ételekre alig emlékezem. Amikre emlékezem, össze vannak kapcsolva más képzetekkel. Az elmondottakon kívül egy szem aszalt szilvára emlékezem, de arra is csak azért, mert öreganyám[6] azzal a tréfás megjegyzéssel adta, hogy az macska-potyadék, s hogy ő az ágy alatt találta.

Abban a korban nem ismer az ember utálatot, de nékem ez a megjegyzés mégis visszatetsző volt.

Játékot is bizonyára sokat kaptam hatéves koromig, főképpen falovat, de határozottan nem emlékezem egy bolti játékomra sem.

Különösebbnek találom, hogy zenei emlékeim nincsenek. A Temetés cikkemben nem említem meg a trombitás bandát, amely a leánykát kísérte, mert csak anyámtól tudom, hogy zenés temetés volt, magam nem emlékezem reá.

A lipótmezei völgyben s Budapesten is gyakran láttam verklist, sőt táncoltam is, ha valamelyik kislány akarta, de csak a verklikre emlékszem, a zenéjükre nem.

Az is bizonyos, hogy mindig kaptam karácsonyfát, de az első karácsonyfa, amelyre emlékezem, mégis az, amelynek készülését a kulcslyukon át meglestem. Ez már a Lipótmezőn történt. Apámnak még tetszett is, mikor azt mondtam, hogy nem a Jézuska hozza a fát, de nekem egy illúzióm romba dőlt, s azokra a fákra, amelyeket a Jézuska hozott, nem emlékezem.

Az meg egész gyermekkoromon átvonul, hogy soha nem veszekedtem, és soha senkit meg nem ütöttem.

[6] A györöki temetőben nyugszik

Gárdonyi Géza:

HOL VÉGZŐDIK A CSALÁD?

Öreganyám[7] (anyám anyja) csaknem minden évben meglátogatott bennünket, s heteket, hónapokat töltött nálunk.

Ilyenkor ő imádkoztatott bennünket. Szóról szóra azokat az imádságokat mondatta el s ugyanazon diktálással, mint az anyám. De már ő nem engem imádkoztatott, hanem az öcsémet, Bélát.

Az imádság végén ő aztán még ezt mondotta:

"Adjon Isten jó éjszakát apámnak, öreganyámnak, testvéreimnek."

Másnap ezt nem mondta el az öcsém előtt, csak annyit mondott neki:

- Jó éjszakát apámnak, anyámnak...

Amire az öcsém folytatta:

- Öreganyámnak, testvéreimnek, Zordonnak.

[7] A györöki temetőben nyugszik

Gárdonyi Géza:

A ZSEMLYE

Reggelizni kávét szoktunk. Anyám ez időben mindig tányérban adta (nekem meg az öcsémnek), s mi úgy ettük, mint a levest szokás. S ez okosan volt: nem ettünk forró ételt, s nem dőlt fel az edény.

Markovics Mári néni[8] azonban nem tudta a szokást: csészében tette elém a reggelit. A csésze vastag volt, fehér, és díszül a felső részen kávészínű és ribiszkeszósz-színű körvonalak kerítették. Aranyozás is volt rajta valami kevés. Különben mindig ilyenféle csészéink voltak. Soha kék- és zöld díszítésű csészét nem vett meg az anyám.

Én hát hozzáigazodom a reggelihez: fogom a nagy zsemlyét, és tépem bele. A zsemlye leszáll a kávéban. Ez tetszik nekem. Egyik darabot a másik után vetem belé, mígnem a csésze megtelik zsemlyével.

Fogom a kanalat, s enném a kávét, de nem találom. Eltűnt. Kaparom kifelé a zsemlyét, alatta sincs.

Elképedve néztem a csészére. Csakhamar megértettem azonban, hogy mi történt, de Mári néninek nem szóltam, mindössze azon tűnődtem, hogy mit reggelizek én most: kávét-e vagy zsemlyét?

Eközben Mári néni az öcsémet is mosdatja, öltözteti, ülteti az asztalhoz, adja neki a kávét csészében.

Én még az asztalnál ülök, s azt mondom az öcsémnek:

- Én mind beleraktam a zsemlyét a kávéba.

Az öcsém persze azonmód cselekszik: annyi zsemlyét rak a csészébe, hogy még nyomogatja is.

Aztán enne. De csakhamar elkomolyodik. Keresi a kávét, keresi fenékig. Az arcán elbámulás. Aztán egy nagyot pillantott, a szája elgörbült, és sírt.

[8] **Háza a Kossuth tér 5. alatt**

Gárdonyi Géza:

A RÓZSA UTCÁBAN

1868 nyarán Székesfehérvárról Budapestre költöztünk, ahol a Rózsa utcában bérelt az apám egy egyszobás lakást. Ő maga nem volt velünk: az egész nyarat Szarvason töltötte, ahol valami gazdaságban csépelt. (Megjegyzem, hogy az évszámokat mindenütt az apám hátrahagyott néhány iratából tudom, valamint azt is, hogy ő mikor hol járt. Ezek a rövid beszúrások azonban olyanok, mint a rajzszegek a papiros szélén: nem tartoznak a rajzhoz, de azért kellenek.)

A Rózsa utcai ház kis földszintes épület volt. Nem lakott benne más, mint Böszörményiék, meg hátul egy olasz szalámigyáros. Böszörményiék apámnak régi ismerősei voltak. (Az öreg a szabadságháború idején apám fegyvergyárában dolgozott.)

A háznak udvara volt, de kicsi és kövezett. Hátul a szalámiműhelyből orrbénító, csúnya szag dőlt ki olykor az udvarra.

Egy leány is lakott velünk, anyám vendégeképpen, egy szőlősgyöröki, nagy leány, Markovics Mári[9] nevezetű. Azért jött hozzánk, hogy anyámtól varrni tanuljon.

Emlékszem reá, hogy kellemes arcú, fekete szemű, kerek képű, barna nő volt; komoly és csendes, s mihozzánk gyermekekhez nyájas. De nem az a mosolygó nyájasság volt benne, mint a nőknél általánosan szokott lenni, hanem olyan apácás-komoly nyájasság.

Nekem gyermekkoromban a torkom fájt gyakran. Az orvos torokgyíknak mondotta, s valami lenkását, mustármagot vagy mit rendelt, hogy azzal borogassanak. Itt is elővett ez a betegség, s én hosszú ideig feküdtem. Emlékszem a képre, mikor ott fekszem bágyadtan az ágyban, s a vendég leány az asztalnál áll sötétkék ruhában, s keni nekem komoly képpel egy fehér kendő közepére a gyűlölt, meleg pépet.

Azután, hogy felgyógyultam, kijártunk a Városligetbe sétálni. Ott, ahol most a fasori nyaralók pompáznak, már álltak a vén gesztenyefák, de a nyaralók helyén kerítetlen kaszálók terültek el és kedves illattal árasztották el esténként a környéket.

Vasárnaponként a gyepen és e kaszálókon sok embercsoportot lehetett látni. Mi is letelepedtünk egy nagy kendőre, és én kedvemre futkoztam.

Egyszer elmentünk a komédiásokhoz is. Ott bizonyára sok mindent láttam, de csak egy mutatvány ragadt meg az emlékezetemben: egy trikóba öltözött, hatéves kisfiú futott elő és a kiterített szőnyegen szétcsúsztatta lassan-lassan a két lábát, mígnem a törzse is leereszkedett a szőnyegre.

Ez nekem kellemetlen látvány volt.

---

[9] Háza a Kossuth tér 5. alatt

Gárdonyi Géza:

18 ÉVES SZÜLETÉSNAPI KÖSZÖNTŐJE MAGÁNAK[10]

„Isten megengedte érnem e napot is. 18 év forgott el fölöttem repülő szárnyakon, ki tudja, hányt fogok még megérni?... Talán egyet sem.

Üdvözlöm hát enmagamat születésem napján (mert más úgyse tevé ezt), s kívánok magamnak minden jót, mit csak az ember magamagának kívánhat, de különösen szeretném, ha olyan helyzetbe juthatnék, amelyben cselekedhetném, amit óhajtok, például mint jelenleg”

1881. augusztus 3.

[10] **A születésnapját Györökön ünnepelte édesanyjánál, Gárdonyi Géza utca 6.**

Gárdonyi Géza:

ÉLETSZABÁLYOK[11]

1. Mértékletesség. Ne egyél annyit, hogy oktalan állattá légy, s ne igyál annyit, hogy a fejed gőzölögjön.

2. Hallgatagság. Csak azt beszéld, ami neked, vagy másoknak használ

3. Rend. Minden tárgynak meglegyen a maga helye. Minden időnek szentelj időből egy részt.

4. Határozottság. Határozd el magad arra, amit tenni akarsz, és hajtsd végre, amit határoztál.

5. Megelégedés. Ne tégy haszontalan kiadást sem magadért, sem másokért, azaz ne légy tékozló.

6. Szorgalom. Ne vesztegesd az időt. Foglalkozzál folytonosan valamely hasznos munkával s csak azt cselekedd, ami szükséges.

7. Őszinteség. Ne használj soha álutakat. Vezéreltesd ártatlanság és igazság által gondolataidat.

8. Igazságosság. Senkivel igaztalanul ne bánj és tedd meg mindenkinek azon szolgálatot, melyet tőled jogosan megvárhat.

9. Jámborság. Kerüld a szélsőségeket. A sértésekért ne forralj bosszút, habár hiszed is, hogy megérdemelnék azt.

10. Tisztaság. Ne tűrj semmi tisztátalanságot se magadon, se ruhádon, se lakodban.

11. Nyugodtság. Ne ingereld föl magadat holmi csekélységek vagy közönséges kikerülhetetlen esemény által.

12. Szemérmesség. Vénusnak csak ritkán áldozzál.

13. Alázatosság. Kövesd Jézus és Sokratesz példáját.

1881.szeptember 23.

[11] A györöki vakáció alkalmával olvasta Franklin műveit a kaszinóban (Kossuth tér 4.), ezek alapján fogalmazta meg életelveit

Gárdonyi Géza:

ÉNEK A FÁKRÓL

Már régen készülök, hogy ódát írok a fákról. Gyermekkorom óta csodálom és szeretem őket. De ma már nem olvas ódát senki, s pláne a fákról!... Micsoda fák is volnának érdemesek arra? Hacsak az a kilenc fa nem, amelyet a rajtunk meggazdagodott jeles osztrák család ültetett nekünk hálából Aradon.

Hát csak prózában, mint Szent Dávid király:

*****

Városban élek immár hatodik esztendeje. Mikor kinézek az ablakomból csak követ látok és követ. Úgy élek, mint a rab rigó, amelyik a kalitkájával szemben függő olajnyomatú képen láthat csak olykor zöld színt. És arról eszébe jut az erdő.

Nekem is eszembe jutnak olykor kertek, berkek, erdők, mindenféle faismerőseim. Mert az embernek vannak ismerős fái, amelyeket számon tart, mint az élő ismerősöket, és amelyeknek a halálán szomorkodik, mint az élő ismerősök halálán.

Ha visszatérek valamikor abba a faluba, ahol gyermekéveim legkedvesebb idejét töltöttem, a két nagy jegenyefát keresi a szemem már messziről, azt a két jegenyefát, amelyik a kertünk végén állt, mint két szikár óriás.

Milyen különös fa is a jegenye! Olyan, mint a hallgató ember. Soha nem susog. Ha susog is; csak úgy magának, mintha magának beszélne. És soha nem hajlik.

És soha nem néz alá, csak mindig föl az égre. Mit néz mindig az égen? Akkor nem tudtam elgondolni. Hanem itt Pestem már értem. Milyen boldogság volt az eget látni! Nappal a felhőket, a levegő tiszta óceánján, éjjel a holdat, a csillagokat, a fényes mindenséget, a sötétkék végtelenségben.

Aztán azt fogom nézni, hogy a nagy vén szederfa megvan-e még, ott van-e a ház előtt, amelyben mi laktunk. Az a fává vált jóságos asszonyság! Bezzeg az nem volt néma fa! Milyen kedvesen susogott esténként, mikor a ház előtt ülve néztük az öcsémmel a hulló csillagokat. A fa susogása, tudtam akkor is, hogy csak a szellő súrolja és mozgatja lombjait. És mégis volt abban a susogásban valami mit szívesen és álmodozva hallgattunk. Valami zene volt benne. Valami dallamtalan, lekottázhatatlan, örökké befejezetlen titkos értelmű lágy zene, aminőt nem írt se Verdi, se Kacsóh Pongrácz.

Talán van (és én hiszem, hogy van) a lelkünknek egy gyönge finom része, amely nem bír kibontakozni és megnyilatkozni soha az emberi testben, csak bimbó állapotban veszteglő, zsibbadt, holt erő marad mi bennünk, s öntudatunknak és igaz valónknak magva az csupán, abban elevenné vált földben, amelynek test a neve.

Ez a finomabbik rész gyönyörködik a csillagokban és érti a szederfa susogását.

A szederfa susogása nem olyan, mint a cserfáé: lágyabb, szelídebb. És a mi szederfánk susogása sem olyan, mint más szederfáké. Nem is lehet olyan, mert a mi szederfánk azt a levegőt lélegzi, amit udvarunk, mink magunk. Van valami, ami közös bennünk és őbenne, ha nem is egyéb, mint az, hogy ő nekünk nőtt, és hogy mi őt szeretjük.

Úgy emlékezem arra a fára, mint akármelyik rokonomra. A formája a lelkemben van, mint a bányából ásott kőben az őskori páfrány formája. A dereka vastag volt, és három erős kar ágazott szét belőle egy öl magasan. Két kar a ház felé hajolt, egy az út felé. Hej, sokszor felmásztunk azokra a szélesen kiterjesztett karokra az édes jó gyümölcsökért, és dicsértük az öreg fát, hogy milyen jó, milyen áldott, soha soha nincs esztendő, hogy meg ne hozná a cukros, fehér zamatos gyümölcsöket.

Hát a repedezett héjú kövér almafa a kertünkben! Álmomban de sokszor ott játszom alatta! Tavasszal fehéres rózsaszín virágpompájában van ez a fa, mintha ivott volna abból a mesebeli vízből, amelyik visszaadja az ifjúságot, a szüzességet és szépséget. Ősszel meg nagy hosszúkás piros almát lógat minden levélcsokrán. Meg van rakodva, mint a messzi útról érkezett jó rokon, aki mindenféle ajándékkal jön látogatóba. Minden reggel, mikor iskolába mentem, ejtett el nekem egyet-kettőt, ott találtam a fűben. Az alma fehér hasú volt és édes. És én gyermeki hálaőrzéssel néztem rá:

- Köszönöm jó almafa, köszönöm!

Ma is megfoghatatlan nekem, hogy honnan adja ez a fa azt a szép, édes gyümölcsöt! A kertben csak egyféle föld van, s minden fa más meg más gyümölcsöt szí abból.

A mag... De csodálatos nagy titok a mag! Hogy abban a kis fekete almamagban benne lehet egy ilyen nagypiros golyókkal ékes fa! A jövendő idők almafája. De nincs másképpen! Benne van, benne! Ha nem volna benne, hogy jönne ki belőle?

Talán a fölöttünk tündöklő csillagvilág is ilyen apró mag volt valamikor az Isten markában.

Egyszerre csak beledobta a fekete semmibe, s azt mondta:

- Legyen!

Harmadik kedves vén fám a kert végén álló diófa volt. Azt is megösmerném akármi diófaerdőben, ezer fa között is. Micsoda méltóság és komolyság volt az a fa! Mint valami király! Alatta hosszú és selymes volt a fű. Hányszor hevertem ottan! és karomat a fejem alá téve hányszor néztem elmerengve sötétzöld terebélyes lombjait.

Valami tízlépésnyire tőle két kis nyomorékforma birsalmafa állt. Mint két kis szelíd nyomorék leány, aki tavasszal vadrózsát tűz a hajába, ősszel meg birsalmát visz a kezében, úgy megy az iskolába. Mert olyan volt a viráguk, mint a vadrózsáé. Valamivel nagyobb és testesebb, de azonegy színű és azonegy bájoló. Sohasem szakítottam e két fácskának a virágából, csak odaálltam és néztem, szagoltam, hogy van-e illatuk?

És susogtam pusmogtam nekik, mint ahogy a gyerek szokott a gyereknek:

- Kedves kis birsalmafáim, milyen szépek vagytok! Olyan szépek vagytok, mint a tiszttartó kisasszonyok: a Vilma meg az Iduka.

Csak télen látszottak nyomorékoknak. Nem volt rajtuk a szép kis zöld levélruha. Körülöttük hó. Mindenféle hó. És ők ketten a vigasztalan dermesztő hidegben, mint két meggémberedett ruhátlan ínséges gyermek, akinek sem apja, sem anyja, se hajléka nincsen, és így idekünn dideregve néznek az égre: várják, a napot, a tavaszt, az édesanyát.

Hát a szilvafák, a sápadt, fehérvirágú, sovány, néma teremtések! Azokat eleinte nem igen vettem figyelembe. De egyszer csak ősszel, mintha egy éjjelen valahol jártak volna, egyik gömbölyű szilvával, a másik sárga szilvával, a harmadik kék magvaválóval megrakodottan állott a kertben.

De nemcsak a gyümölcsfák között vannak nekem ismerőseim: az erdőben is sok-sok fa. Egy cserfa, amelynek odú van a hóna aljában és madár lakója van. Egy másik cserfa, amelynek a tövében tüzelni szoktak a kanászok. Az oldala olyan már, mint a kormos teknő. És mégis él, mégis zöldek a lombjai.

Van egy villámsújtott fa is az erdőben. Milyen büszke, nagy fa volt az! Mint valami gróf. Egy napon megsújtotta a villám, s attól kezdve olyan lett, mint a megalázott ember. Az egyik ága úgy nyúlott lefelé, mint a koldus kérő keze.

A fenyőfákat is szeretem. Olyanok, mintha meseországból valók volnának. Abból az országból, ahol örökös a gyász, mert a király leányát elvitte a sárkány.

Az arany, meg az ezüst országot is megtalálom. Az ezüst-ország a nyírfák. Az arany-ország a nyárfák ősszel. Egy magányos nagy reszkető-nyárfa ismerősöm Somogyban él. Szőlősgyörökben,

a falu közepén, a híd mellett.[12] Sokszor néztem azt a fát az öreganyám kertjéből. Mért reszket mindig, mint a bűnös ember? Ha ember volt valamikor, valami véres bűnt cselekedett. De mit?

A kerti fák mind olyanok, mintha boldogok volnának. De az erdei fák közt gyakran találtam olyat, amelyikről lesóhajtott a szenvedés. Egy erdélyi utamban láttam a legszegényebbet. Egy magányos cserfa volt az, sziklás hegy tetején. Mennyi nyomorúság és küzdelem lehetett annak a kis görbe fának az élete! A sziklás, kopár hegytető alig adott neki több táplálékot, mint amennyiből egy kökénybokor szokott tengődni. És ő, hogy a sorsa odavetette, élt és él tán mai napig is ottan a kietlen hegytetőn, minden szélnek és minden viharnak az országútján, örökké rázva, tépázva nyáron az égető száraz forróságban télen a földet kövítő, csikorgó mérges hidegben.

Milyen gazdagok voltak hozzá képest azok a fák, amelyekkel egyszer a Vértes hegy völgyében találkoztam. Nem tudom mi fák voltak, mert gyermek voltam még akkor és eltévedten bolyongtam az erdőn. Csak arra emlékszem, hogy óriás nagy, világoszöld lombú fák voltak. Őserdőrész hangtalan virággal pompás. A fák alatt egy szarvas legelészett az üszőkéjével és csak egyetlenegy feketerigó szólt olykor hol itt, hol amott. A fütyülését mindig ismételte a visszhang. Micsoda különös teremtések voltak azok a néma mozdulatlan óriások, s az életnek micsoda ereje volt mindegyikben! És micsoda végtelennek tetsző sokaság! Áhítatos félelem nehezedett rám, hogy alattok jártam. Éreztem, hogy ez már nem az ember világa, hanem a fáké. A fák itt az urak! Az Isten a völgyet nekik teremtette. S hogy szél kerekedett, megmozdultak az óriások és beszéltek egymással méltóságos komor morajlással, rejtelmes, ismeretlen nyelven, amit az ember soha meg nem érthet.

Láttam egyszer egy holt fenyőfát is. Bizonyosan ott fekszik most is az irtatlan nagy hegytetőn, a Szent Anna tó közelében, Erdélyben. Ott fekszik, mert az ottan őserdő és nem lehet a fákat a hegyről levinni. Az a holt fa már fehér volt, mint a föld színén heverő emberi csontok. Olyan is volt, mint valami óriásnak a csontváza. Mintha az itteni óriás meséknek egyik hőse heverne a fák között, talán éppen az utolsó óriás, akinek már nem maradt társa, aki eltemesse.

- Mért születik a fa? Hogyan él, és hogyan hal meg? Tud-e magáról valamit?

Ha tud, bizonyára azt mondja magában:

- Én fa vagyok, földhöz láncolt rab. Itt születtem, itt élek és itt halok meg ezen az egy helyen. Ti pedig, akik alattam jártok, ti törpék, ti emberek vagytok. Odamehettek, ahova akartok. És én még sem cserélnék veletek, mert nekem két anyám van: a föld, meg a nap. És mind a két anyám holtomig szeret engem.

Én valamennyi fa között mégis a jegenyefát szeretem a legjobban. Sem árnyéka, sem gyümölcse, tudom, de van valami az ő egyedülvalóságában, hajthatatlanságában, fölemelkedettségében, ami tetszik nekem. Ha meghalok, azt szeretném, ha egy jegenyefát ültetnének a síromra. Nekem kedves az a gondolat, hogy egykor jegenyefa leszek és állok, mint éltem: magányosan, hallgató lombokkal, folyton az eget lézve: nappal a felhőket, éjjel a holdat, csillagokat.

[12] **A híd ma is áll a Bató Béla utcában**

Gárdonyi Géza:

A MI ÖREG EPERFÁNK

Ezt a tárcát voltaképpen nem is érdemes elolvasni.

Az eperfánkról szól, a mi öreg lombos eperfánkról. Minden háznál van efféle lombos öreg eperfa Magyarországon. Budapesten nincs. Mert Budapest nem is Magyarország. Budapest külföld.

Hát mondom nem érdemes elolvasni, amit az öreg eperfánkról írok. Nem is másnak írom, csak magamnak. Tartozom vele, hogy nyomtatással tiszteljem meg. Sokszor megvendégelt gyerekkoromban. Sokszor megvigasztalt. Szeretem. A fiammal gyakorta emlegetjük és álmomban suttogni, sóhajtozni hallom a leveleit.

A mi öreg eperfánk isten tudja hány esztendős, és hogy mikor került a házunk elé.[13] A nagyanyám apja, az öreg Péter bácsi is úgy emlegette, mint a gyerekkori ebédjeinek kedves kiegészítőjét. Falun ugyanis nem teszik ebéd végeztével a gyümölcsöt az asztalra, hanem fára mászik az egész férfitársaság.

Én is rájártam, míg gyerek voltam, de bizonyisten, most is alig állhatom meg, mikor otthon vagyok.

Hát még a fiam. Azt egész nyáron lehetetlen fotográfus elé állítani. Magam is csak a ruhája után indulva válogatom ki a kis mezítlábas cimborái közül.

Édes öregszemű epret terem ez a fa minden esztendőben.

Ilyenkor, mint a jó édesanyát ellepik a gyerekek és dőzsölnek rajta. A vén fa, mint egy jó nagymama himbálja őket a karjain. Árnyékot terít rájok és beborítja, simogatja a fejöket lágy zöld tenyerével.

Mert ennek a fának lelke van.

Nyári estéken órákig el tudom nézni mozdulatlan rejtélyes alakját, amint ott áll elmélkedve, hosszan kiterjesztett nagy sötét karokkal a kapunk mellet. És hallgatom a csöndes lassú lélegzetét.

Olykor oda is megyek. Alája állok, és a karomat a kerítésre fektetve, kibámulok a csöndes hangtalan sötétségbe. Azt gondolom, tizenhét éves vagyok; és várom Mariskát.
Mariska is tizenhét éves. A harmadik szomszédban lakik. Véletlenül erre szokott jönni. A sötétben nem látom őt, csak a ruhája suhogását hallom. Egyszercsak ott terem. A kerítésen át megöleljük egymást.

Ö azt súgja:

- Te édes.

Én azt súgom:

- Te kedves.

Aztán érzem, hogy az arca az enyémhez simul. A szemem megtelik könnyekkel.

- Valaki jön.

- Nem. Nem jön senki.

Az eperfa eltakar bennünket. Nem tudja más senki, hogy egy édes pillanatnak bűbájos rajzával több kerül a szívünkbe.

---

[13] **Gárdonyi Géza utca 6.**

De most hiába várom Mariskát. Jól tudom, hogy nem jön. Meghalt. És én mégis várom őt. Hátha nem igaz, hogy meghalt. Csak itt gondoltam el a hosszú várakozás alatt. Sokszor, gondoltam effélét. Azt is gondoltam már, hogy öreg fehérhajú ember vagyok. Az sem volt igaz. Az ember tizenhét éves mindig, mindig.

Az anyám kiszól az ajtón, hogy meghülök és hogy feküdjek le, mert már elmúlt tíz óra. Engedelmeskedem. Milyen jó, ha az embernek anyja van. Egy lomb lehajlik. Azt átölelem és megcsókolom. Érzem, hogy a fán meleg remegés fut át és hogy utánam integet, mint akkor, mikor először vittek a városi iskolába.

Kinyitom az ablakot. Látom, hogy az ég kitisztult. A hold aranyekéje széthasogatja a fellegeket és titkos angyalkezek csillagokat vetnek a felhők barázdáiba.

Lefekszem. Fejemet karomra hajtva, hallgatom a vén eperfának szerelmes gyöngéd meséit, amiket halkan besúgott hozzám.

Történetek ezek szavak nélkül. Egybehullámzó alaktalan gondolatok, amiket csak a szívével ért meg az ember. Lombjainak apró fekete árnyékai ide-oda sétálnak az íróasztalomon. Az egyik lomb behajlik és bekukucskál hozzám. Szeretné bedugni a fejét az ablakon és nézni engem csöndesen, szeretettel egész éjen át.

Ilyenkor olyan szép, kedves és ábrándos a mi eperfánk, mint Mariska volt, a tizenhét éves falusi lány.

De mikor nem érkezik meg a holdvilág, s a csillagokat a birkózó fekete felhők takarják, akkor az eperfánk szenved. Panaszos sóhajtásokkal emelgeti lombjait. Takargatja magát a szél ellen, mert a szél vad kegyetlenséggel ostromolja egész éjen át. Tépi a leveleit, csavargatja és összetördeli az ágait, miközben az eperfa úgy sír, mint egy gyönge öregasszony.

Ilyenkor bezárom az ablakot, de azért egész éjen át hallom e kínos küzdelem zaját. Ismeretlen gonosz nagyhatalmak erőszakoskodnak a levegőben. Zúgva rohanják meg a házunkat, az eperfánkat. Lobogó tűznyilak suhannak el a háborgó levegőben és csapnak le rettenetes csattanással.

Szeretném ilyenkor megvédelmezni az öreg eperfánkat, de magam is félek. Fölkelek. Megtapogatom az ablakot, hogy jól bezártam-e? Jól. De azért hallom, hogyan akarják megölni.

Reggelre elvonul a vihar. Tiszta az ég. Az öreg eperfa tele van könnyekkel; s megkuszáltan, búsan néz alá, a sárba gyalázott leveleire. Diákkoromban, mikor a budapesti kőrakások közé kényszerítettek tanulni, esténkint rágondoltam a mi vén eperfánkra.

Magam előtt láttam a barátságos öreg zöld eperfát, amint áll komolyan és mozdulatlanul; mint egy őr, az udvarunk elején a kapu mellett. Két nagy karját a háztetőre nyújtja s mintha az én lelkem volna, ráborul a kis falusi házunkra; és öleli, öleli.

Gárdonyi Géza:

EGY KORTY VÍZ

(Hosszúhajú veszedelem: A HARMADIK AGGLEGÉNY ELBESZÉLÉSE)

A bankigazgató következett, a nők legádázabb ellensége.

Én már vőlegény is voltam. És hogy ma nem vagyok férj és egy fészek gyereknek a papája, mindez csak egy korty vízen múlt.

Huszonhat éves voltam - ezerkétszáz forintos bankhivatalnokocska -, mikor megismerkedtem a leánnyal.

Ez a balszerencse persze bálban ért, mint a legtöbb halandót.

A Józsefvárosban laktam akkor, és bekeveredtem egy ottani kurta-bálba.

A leány egyszerre leütött a szépségével.

Pedig hát engem nem lehetett egykönnyen. Soklányos családban nőttem fel. A néném előttem preparálták magukat a bálokra. Ismertem a hét szépítő szappant, s tudtam, hogy a tündérruhákat is köznapi rőffel mérik a boltban.

Nem is igen jártam én bálokba. Józan szemmel néztem a nőket. De akkornap az egyik vezérigazgatónknak a házi mulatságára voltam hivatalos. Két eladó lány, és mind a kettő mindig új kalapos, finnyogó orrú. Útközben gondoltam rá, hogy nekem is ki van téve a lépvessző. Nem vagyok én csíz! Megállítottam a bérkocsit: leszálltam egy kivilágított, emeleti vendéglő előtt.

- Bál van itt?

- Bál.

Ha már frakk van rajtam, fölmegyek, megnézem a virágkiállítást.

Egy rendező megszólít, hogy óhajtok-e táncolni. A következő percben már benne voltam a leányforgatagban - Vikivel.

Húsz-huszonnégy éves, gömbölyű leány. Elefántcsontszín, fehér, telt arc, és gyönyörű kék szem, mint a páva tollán.

Eleinte azt gondoltam, hogy nem is fővárosi leány. A beszéde olyan tartózkodó volt, mintha életében először volna bálban. A tánca azonban - mintha minden estéjét táncban töltötte volna. Könnyű láb, hajlékony derék, mosolygó, mámoros arc.

Mikor elvégződött a keringő, a mamájához kísértem, és beszélgettem velük.

A mama görbe hátú, kis, sovány asszony volt, s bizonyára reumás nyakú, mert ahányszor megszólalt, egyet vont a nyaka bal felén, mintha attól tartana, hogy a nyaka bal felől összehúzódik. De a pávaszemű leány annál bűvölőbb volt! Keveset beszélt, de bizalmasan nézett, és szemérmesen mosolygott. Nem bírtam szabadulni a szemétől.

- A négyest is remélhetem talán?

Melegen ragyogtatta rám a kék sugarakat. Kissé habozott.

- A magáé.

S kitörölte annak a nevét, akinek ígérkezett.

A négyes alatt már éreztem, hogy Viki mellém van jegyezve a sors könyvében. Mély és meleg rezgések jelentkeztek a szívem gyökerén. (A házasság nyavalyájának mindig ez az első szimptómája: rezgések a szív gyökerén.)

A rezgések másnap nemhogy elszűntek volna, hanem még erősödtek.

Ebből baj lesz! - gondoltam a fejemet rázogatva.

A bátyám is rosszul házasodott. Egy barátom olyan nőt vett el, akiről kitudódott, hogy a szívének vannak már történetei. Egy fiatal férj kollégám meg, akivel egyfelé laktam, gyakorta ismételte:

- Ne higgy a nőnek, ameddig meleg!

Aztán hát, amint említettem: voltak néném, húgaim, kuzinjaim. Csakugyan olyan volt valamennyi, mint a rossz részvény: kívül cifra, belől értéktelen.

Ilyen tapasztalatok után bizony még a gyönyörű pávatollra is bizalmatlanul néztem.

De hát mégiscsak meg kell látogatnom - gondoltam -, hiszen szinte skandalum volt, mennyire kitüntetett! Másokkal alig kettőt-hármat fordult egy táncban, mindjárt elég volt neki, de alighogy leült, és én hívtam, legott felkelt, és végigjárta velem a táncot.

Mikor lekísértem a kocsihoz, illett megkérdeznem, hogy hol laknak.

Ha nem akarta volna, hogy meglátogassam, azt felelte volna:

- Nem messze, csak itt a harmadik utcában.

Ő azonban rám nézett, és szemérmes pillantással válaszolt:

- A Práter utcán. Hatvannégy a házszám.

És a szemembe pillantott.

Kábultan mentem haza, pedig csak málnalét ittam a bálban. Ki lehet az a leány? Bizonyára faluból vetődött ide fel. Hol teremnek az ilyen szépségek? S ha már ennyire szép, hogyan van, hogy nem vette el eddig senki?

Igen kívántam újból látni. De hátha az egy látogatásból több is következik? Hátha úgy maszlagol majd, mint az én húgaim a vőlegényeiket?

- Ne higgy a nőnek, ameddig meleg! - ismételte hazatértünkben a kollégám.

Gondoltam: még egyet alszom, aztán nyugodtabban ver a pulzusom. De hiába aludtam én: a rezgések a szívem gyökerén harmadnapra se csillapodtak.

Ej, gondoltam, éppen az lesz a legjobb, ha meglátogatom. Messziről elefántcsontból faragott

virágnak tetszik a pattogatott kukorica is. Méternyi távolságban angyalbőrön is látszanak a pórusok. A bolondító zene se szól: ki fogok józanodni!

Elmentem.

Hát ott már csakugyan nem volt annyira tündéri a levegő. Udvari lakásban laktak, és a ház utcai oldalán Omelka Nándor hentesmester mérte a hájat.

Az udvarra áradó tepertőszagban elenyészett minden tündéri illúzióm.

Egy szeplős arcú sváb leány vasalt a konyhaablakban. Az jelentette be a látogatásomat.

A két hölgy a jó ismerősök örvendezésével fogadott. Az öregasszony hangos sápogással, Viki néma kézszorítással. De a bűvös pávaszemek még melegebben ragyogtak rám, mint a bálban.

Egy klematiszvirágos fotelbe ültettek, s azonnal konstatáltam, hogy a fotelnek az egyik rugója nincsen a helyén.

A bálról beszélgettünk persze, s közben körülszemlélődtem.

Csupa ódon-ó bútor, mintha egy elmúlt századba tévedtem volna be.

Családi bútorok? Vagy zsibárusnál vették? - tűnődtem beszélgetés közben. - Az asztalosok ma már nem faragnak efféle bútorokat.

Egy kettős szekrény könyv. Vajon az is hagyaték-e, vagy olvassák is?

A falon régi olajfestésű arcképek. Egy megbarnult arcú Madonna-kép is. Bizony nem mennyei arc, hanem mintha etnográfiai kép volna, egy asszonyember, valami olyan afrikai népfajból, amelyiknek az ujjai kétszer olyan hosszúak, mint más emberfajé.

Másik olajfestmény fehér, vállszíjas, vén katonát ábrázol. Az arca olyan, mint a felfújt marhahólyag, amelyre valaki pajkosságból szemet festett meg bajuszt. Azt csak nem vették zsibárusnál?

S ránéztem Vikinek halványpirosra hevült arcára, álmodozó szemére. Lehetetlen, hogy ez is olyan rókamájú, mint az én húgaim és kuzinjaim!

Mégis gyanakodva vizsgálgattam. Húsz-huszonnégy éves arc, de a homloka gyermeki, s a beszéde olyan ártatlan hangú, mint az apácáké.

- Minek az a sok könyv maguknak? - kérdeztem a szekrényre pillantva.

Viki csodálkozva nézett rám.

- Sok? Mink már ötször is végigolvastuk.

- Beniczkyné, Jósika.

- Azokból is van. Bizony...

És egyszerre röstelkedve nézett reám, aztán az anyjára.

Az öregasszony egyet vont a nyakán:

- Hát mi van abban? Magyar könyvet nem sokat olvasunk. Kit olvassunk? Jókai az egyetlen. Azt már mind elolvastuk, amit eddig írt. Ezek bizony külföldi könyvek: német, angol, francia, egypár olasz is, de még lengyel is.

Ebből a beszélgetésünkből fakadt aztán az a családi történetük, hogy katonai család. Az ura csak kapitányságig vitte, de az apósa ezredes volt. Innen a sok nyelvismeret. Kit úgy tanultak meg, kit bolyongás közben szedtek fel. Már értettem, miért keresztelték a leányt Viktóriának.

S láttam is a komolykás leányon valami katonai vonást. Micsoda modell lehetne Jeanne d'Arc képéhez!

A beszélgetésbe persze csakhamar beleszövődött az is, hogy Viki már sokszor férjhez mehetett volna, de mindenik jelentkezőre azt mondta:

- Nem az igazi, anyácskám, ne erőltess. Ha az igazi nem jelentkezik, inkább leány maradok. Van annyink, hogy szegényen, de tisztességesen megélhetünk.

- A jó isten mindent eligazít - rebegte az öregasszony. - Sokszor elalszik a lámpásunk, és nem tudjuk némelyik kérdésben: merre van a kijárat. A jó isten keze egyszer csak lenyúl, és kivezet bennünket.

Szinte kábultan jöttem el tőlük. Hiába volt ott a töpörtőszag és Omelka Nándor hentesüzlete, a Práter utcát a világ legszebb utcájának ismertem aznaptól.

"Az igazi." Én volnék hát az igazi, akit az álmaiban várt?

Ez a kérdés persze újabb rezgéseket okozott. De nem kellett soká várnom: csakhamar kiderült, hogy valóban én vagyok az igazi.

Egy hónap múlva már jegyesek voltunk.

Az esküvőnk napját akkorra határoztuk mikor egy fokkal feljebb jutok a bankban, s ezerötszáz forint lesz a fizetésem. Mert Vikinek lett volna valami egynehány ezer forintja, de az a mama nevén állott, s én magam ajánlottam, hogy amíg él, ne váljon meg tőle.

Őszintén megvallom, hogy nem a pénztől idegenkedtem, hanem az öregasszonytól.

Egy bátyám is olyan leányt vett el, aki özvegy mama mellett nőtt fel. S a leány a mamától, a mama a pincsijétől, a pincsi egy rossz szokásától semmiképpen nem bírt megválni. De nem szóltak erről a bátyámnak semmit. A bátyám aztán meghozta a leányt. A leány meghozta a mamát. A mama meghozta a pincsit. A pincsi meghozta azt a rossz szokását, hogy nem kapart az ajtón, mint a jól nevelt pincsikutyák szoktak. Hiába példázgatolódzott a bátyám, hogy ő csak a Terkáját vette el, a mama ottmaradt, mint az ilyen ragaszkodó és mindenkit kritizáló, magukat azonban soha nem vizsgáló mamák szoktak. S a bátyámnak együtt kellett élnie a mamával is, a pincsivel is.

Nem szerettem volna úgy járni, mint ő. A tudományos asszonyoktól pláne irtózom. Hogy engem folyton bölcs mondásokkal igazgassanak! Hogy nekem emlegessék a katonai vitéz őseiket, s a hallgatásukban érezzem, hogy az én apám és öregapám csak porcelántányért árult a Sebestyén téren. Az anyós mindig ellene lehel a vőnek. S ez lengyelül lehelne, meg angolul, meg olaszul. Fülem hallatára váltana a leányával egyszerű és bővített mondatokat, csupa ismeretlen nyelveken.

Még az eljegyzés előtt elmondtam Vikinek a bátyám bús történetét.

Viki nevette.

- De hiszen - mondotta jólelkűen -, nekünk nincsen pincsink.

Ebből megértettem, hogy a mamát ő is szállítja majd, szállítja a férjéhez.

Túl voltam már azon a koron, amelyikben bódult fejjel szoktak a fiatalok belerohanni a házasságba; meg a foglalkozásom is számokkal való dolgozás volt, hát biz én gondolkodtam rá egy-két napot. Aztán kereken megmondtam Vikinek, hogy én csak őt magát óhajtom feleségül venni.

Viki könnybe merült szemmel nézett reám.

Ha öt-hat évvel fiatalabb vagyok, egyszerre magamhoz ölelem, és azt kiáltom:

- Jól van, no, csak ne sírj.

Így csak némán rezgett a szívem gyökere. A válla helyett a kalapomért nyúltam.

- Három napig nem jövök el - mondottam. - Beszéljék meg, angyalom, a mamával. Higgye el: a maga boldogságáért cselekszem még ezt is. A legangyalibb anya is anyóssá savanyodik, mihelyt a leánya férjhez megyen.

S rezgő szívvel csókoltam meg az arcát és a kezét, és otthagytam.

Bizonyos voltam abban, hogy Vikit nem vesztem el. Jó fogás voltam nekik, minden tekintetben. És hát a leány bizonyára tapasztalta már, hogy anyás feleséget venni nem szeretnek a fiatalemberek.

Nehéz volt megállanom, hogy három napig ne lássam, de a bátyám is keményített: majd belebolondultam, de megálltam. A negyedik nap reggelén - szombati napon - a Szabadyban reggelizek. Valami érdekes idő járt akkor. Bizony már nem tudom, hogy a török-orosz háború-e, vagy a politikában volt valami érdekes. Elég annyi, hogy a hírlapok kedvéért ott reggeliztem.

Olvasom a Függetlenséget, a Verhovay cikkét, aztán a háborút, aztán a híreket.

Egyszer csak megmered a szemem egy híren:

- ...egy öregasszonyt elütött az Üllői úton a lóvonatú. A neve...

Csak kiesett a hírlap a kezemből.

A következő percben már konflison ültem, és robogtam a Práter utcába.

Röstelkedéssel vallom meg, hogy nemigen sajnáltam az öregasszonyt, sőt titokban hálistenkedtem, hogy a házasságom csomóját maga a sors oldja meg. Vikit sajnáltam én, hogy szenved, és nincs senki, aki vigasztalja.

S arra is gondoltam, hogy Vikivel most már megesküdhetek, mihelyt kissé kiheveri a bánatát.

A kocsi megáll. Berohanok.

A cseléd sír. Viki is vörösre sírt szemmel lép ki a szobából, és a nyakamba omlik:

- Vége, mindennek vége!

- Meghalt?!

- Még nem, de nem éri meg a reggelt.

- Péntek volt - nyögte a Náni leány. - Mondtuk, hogy ne lépjen ki a házból.

- Én is mondtam - zokogta Viki. - Mondtam: péntek van, anyácskám, vigyázzon. Ó, a halál irtóztató! Elválni attól, akit szeretünk... És a sír, a hideg sír!...

Orvosok jönnek-mennek. Karbolszag. Vikit csillapítom. Magam is sírok már, annyira rám ragad a Viki keserve.

A mamának keze-lába, válla csontja eltört. Vért hányt. Nyöszörgött. Biztos volt, hogy nem él éjfélig se. A hivatalomba nem mentem be. A bérkocsissal küldtem az értesítést az igazgatómnak, hogy családi gyász miatt nem mehetek.

De nem halt meg aznap a mama. Még másnap is élt.

Harmadnap azt mondta az orvos, hogy nem is fog meghalni.

Viki letérdelt a hosszú ujjú Madonnája elé, és úgy hálálkodott az Istennek.

Már akkor én is annyira együttéreztem velük, hogy én is örültem.

- Velünk fog élni a mama! Meg fogjuk édesíteni az öreg napjait!

Valóban nem is lehetett arra gondolni, hogy egy nyomorék asszonyt magára hagyjunk.

Ez a nyilatkozatom teljesen egybeforrasztotta mind a hármunk szívét. Ami szabad időm csak volt, mind náluk töltöttem. Az öregasszonyt én emeltem ki az ágyból, mikor már annyira volt, hogy fölkelhetett, s az én karom volt a támasza, mikor már úgy-ahogy járhatott is.

- Mondtam, ugye, hogy a jó isten mindent eligazít - rebegte. - Hálát érzek iránta, hogy ért az a szerencsétlenség.

És a hálakönnyeken át rám tekintett:

- Ebben ismertelek meg, fiam, hogy milyen nemes szív vagy. Jól mondta Viki, hogy te vagy az igazi. Illesz Vikihez. Ő már kicsi korában is olyan volt... Egyszer iskolás korában hónapokig nem reggelizett otthon. Magával vitt egyet-mást, hogy majd az iskolában költi el. S kitudódott, hogy egy szegény leánytársát táplálgatja. Ó, ez ritka jó szív, ez az én leányom! Majd ha téged ér baj, akkor ismered meg.

S hogy Viki a vállát karolva ült mellette, megfogta a kezét a leányának, és kezet csókolt neki.

Augusztus elején azt tanácsolta az orvos, hogy menjen az öregasszony valahova fürdőbe.

Már akkor járt-kelt, mintha semmi se történt volna vele, sőt a válla zúzódása folytán még a nyaka is úgy megjavult, hogy nem húzogatta többé.

A fürdőkeresés gondja persze az enyém volt.

- Ne legyen drága! - ez volt az ő kívánságuk.

- Ne legyen messze - ez volt az enyém. - De hát hol van olyan fürdő?

- Csak eredj ki az állomásra, és indulj akármerre - mondotta az öreg mama -, a jó Isten majd eligazít.

No, hát engem emlékoszlop illet Siófokon. Én voltam ott az első fürdő-idegen. Bódé is csak egy állt akkor még a Balatonban. Egy éktelen potrohos-kövér, nagy boltosné, valami Lőwné vagy Lőwingerné szokott fürödni egymaga. Magam is láttam. Olyan volt, mint egy elhízott, fehér elefánt. Mikor belement a vízbe, azt vártam, hogy a Balaton kicsap a medréből.

Sok keresésre találtam végre olyan házat, amelyikben nekem is jutott egy külön bejáratú szobácska.

Valami molnárnak a háza volt.[14] Eperfás udvar. A középen náddal fedett jegespince. Az ablakokon vasrostély. A molnár azért építette, hogy öregségére abban nyugodja ki az őrlésben és vámolásban eltöltött élet fáradalmait. Persze hogy bérlője találkozott, szívesen vámolgatta tovább még egypár hónapig a lisztet.

Vikiék az utcai szobát foglalták el. Az én szobámat hátul rendezték be. Földes szoba volt. Az ajtaja olyan alacsony, hogy az első napon kétszer beleütöttem a fejemet. Bizonyára hombárnak szánta a molnár. De Vikiék átalakították szobának: szőnyeget tettek bele, és az ablakra csipkekárpitot; az ablak közé szegfűt. A Náni szobaleányt is levittük magunkkal. Az volt egyúttal a szakácsunk is.

A hivatalomban három hétre szabadságoltak. Azon a három héten még tartott a kánikula, és nem volt ott akkor se fasor, se erdő, se kút. A Balaton-vidékiek ma is azt tartják, hogy minek a kút, mikor ott a Balaton!

Ittuk hát azt a vizet, amelyikben Lőwné áztatta a háját, máját délutánonkint. A mészárszékben hetenkint csak egyszer vágtak, akkor is többnyire csak birkát. A forróságot azon a három héten egyszer se enyhítette eső, ellenben szél az fújt. A löllei homokot mind átfújta Siófokra. A siófoki szél meg visszafújta. Így mulattak a szelek a homokkal.

Mégis azt mondhatom, hogy az volt az életem legboldogabb három hete!

Mert hiszen a forróság elől behúzódtunk mink az árnyékos szobába. Birka helyett ettünk csirkét. A vizet meg átszűrtük asztalkendőn - betettük a pincébe, hogy hideg legyen.

És hát fürödtünk is délutánonkint. A boltosné átengedte egy órára a bódéját. A mama, akármilyen idő volt, belement a vízbe. Olyan volt a szegény a vörös-bodros, fekete fürdőruhájában, mint valami cirkuszi sovány-vén csimpánz, csak épp a kutya hiányzott, hogy ráültessük.

De nagy gyönyörűségünk volt a fürdés. Volt úgy, hogy messzecskén beúsztam.

Viki olyankor sikoltozott:

- Vissza! Vissza! Gyere vissza! Jaj, jaj, jaj!

S én le-lebuktam, rémítgettem, hogy elnyelt a Balaton.

Aztán, ha fasor nem is volt, sétálhattunk este a Balaton partján, holdvilágnál.

---

[14] Gárdonyi Géza utca 6.

Mi szebb érzés a világon mint mikor a vőlegény a menyasszonyával a Balaton partján, holdvilágnál sétál!

Csak azt sajnáltuk, hogy tíznél tovább nem időzhettünk künn. Az öregmama korán lefeküdt, és Náninak mellette kellett ülnie, míg mi vissza nem térünk. Félt a kísértetektől vagy mitől.

Mink hát tízre nagy kelletlenül mindig hazaandalogtunk. Zörgettünk, beszóltunk az ablakon.

Náni kinyitotta a kaput. Aztán még néhány percet beszélgettünk a konyhaajtó előtt, míg ugyanis Náni felhozta a vizet a pincéből. Egy köszörült üvegpalackban szokott hozni a vízből Vikinek. Nem volt rá szükség, de a rendhez tartozott, hogy legyen egy palack víz is a szobában.

Hát csak beszélgetünk addig is. Hiszen annyi volt a mondanivalónk, hogy sose jutottunk a végére.

Aztán összecsókolództunk, és szép álmokat kívántunk egymásnak.

Az utolsó előtti nap estéje sötét volt. Megnéztük a naptárt: tíz órára ígérte a holdat. Könyörögtünk a mamának, hogy csak ezen az egy estén ne féljen: hadd maradjunk ki tizenkettőig, vagy csak legalább tizenegyig. Mert már csak még egy estét tölthetek Siófokon, aztán lehet, hogy az a másnapi est esős lesz vagy szeles.

Náninak is adtam egypár hatost, hogy szívesen virrasszon. Így hát megkaptuk az engedelmet.

Gyönyörű est volt! A Balaton tükrét is mintha csillaggal szórta volna be valami tündérkéz. Aztán a hold is fölkelt a somogyi hegyek mögül.

Összeölelkezve andalogtunk a parton. A táj csöndes volt. Csak a Sió felől hallatszott a malmok monoton kotyogása.

- Nézd a holdat - mondotta álmodozva Viki -, hát nem olyan, mintha az is nézne bennünket?

- Oly ritka a boldog ember a világon - feleltem -, hogy a hold is megcsodálja.

Aztán arról beszéltünk, hogy olyan boldog házaspár nem lesz a fővárosban, mint mi ketten.

- Holtunkig - gügyögte Viki. - És ha végtére meg kell halnunk, bárcsak együtt mehetnénk a másvilágra is!

Ez olyan mély érzéssel volt mondva, hogy a szavai szinte leolvadtak a szívem gyökeréig.

Másnap délután egy vén cigányasszony vetődik az udvarra. Kéri, hogy hadd vessen szerencsét.

Adok neki egy négykrajcárost, és küldöm a fenébe.

Azonban Viki az ő mindenre kiáradó jóságában megengedi neki, hogy kártyát vessen.

- Hadd vessen szegény - mondja nekem németül -, hadd éljen a nyomorult.

- Még valami rosszat mond - felelem szintén németül -, aztán felizgatja vele a fantáziáját.

- Ugyan... Csak nem gondolja, hogy én ebből csak egy szót is elhiszek?

A cigányasszony eközben lekutyorodik a küszöb mellé: rakogatja a kártyáit. Ide is krajcár, oda is krajcár; közben elmondja, hogy a tekintetes kisasszonynak sok az irigye, de olyan erősen áll

mellette egy szív, hogy az, mint a kártyából világosan látható, el nem hagyja.

- Soha, ugye, soha!? - lelkesedett boldogan Viki, miközben szerelmesen pillantott reám.

- Csak a halál választja el - felelte a cigányasszony a kártyáit szemlélve.

- A halál? Ó!... Úgy vesse a kártyát, hogy az se válasszon el.

Veti a banya a kártyát. Néz, pislog, vállát vonogatja:

- Nem tehetek rúla.

- De soká, ugye, soká? És én halok meg hamarabb?

A cigányasszony újra szétrakja a kártyáit. Új krajcárokat kell persze ráraknunk. Végre megvakaródzik:

- Itt ez a kártya: vizet jelent. Ez meg holdat, napot. Amelyikük holnap előbb iszik a Balaton vizéből, az él tovább.

- Mit mond?

- Az él tovább.

S a kártyáit összeszedve folytatta:

- Főképp, ha Krisztus öt szent sebére is gondol.

- No, persze - mondottam mosolyogva.

Viki is nevette:

- Már igazán... Igen hiszékenyeknek vél bennünket! No, de ilyet, hogy aki holnap hamarabb iszik... és a Krisztus öt sebére gondol.

- Én nem mondtam - mentegetődzött a cigányasszony -, a kártya mondta.

Aznap is tiszta volt az ég, mintha üvegből öntötték volna ki. A holdnak ugyan még később volt a fölkelő órája, de a csillagok annyira világítottak, hogy megint csak kikívánkoztunk.

- Tízre gyertek haza, az isten áldjon meg benneteket- könyörgött a mama. - Hiszen nemsokára úgyis összekeltek, aztán sétálhattok a Duna-parton, amennyit akartok.

És akkor beszélte el, hogy Náni az előző estén valami pomázi boszorkánytörténetet mondott el neki, úgyhogy a foga is vacogott féltében.

Hát nem maradhattunk ki tíznél tovább.

De az is boldog séta volt. Egyáltalán, csak egy boldog időszak van az ember életében: a vőlegénység kora. Én ezt házasembertől hallottam.

Mikor hazatérünk, Náni szokása szerint viszi az üvegdugós vizespalackot a pincébe, s hozza megtöltötten.

- Náni! - szólt reá Viki. - Ma este amoda tegye be a vizet, a vőlegényem szobájába. Ma este nem

iszok.

Megértettem, és boldogan csókoltam meg érte.

- Náni - szóltam én is a leányra -, csak vigye oda, ahova szokta.

- Nem, úgy tegye, ahogy én rendeltem!

- De hátha megszomjazik, édesem!

- Sose szoktam. De hogy ne legyen aggodalma... Hozzon egy poharat, Náni.

S ivott a vízből egy teljes pohárral.

- No, most csak vigye oda a pohárral együtt.

- Biztosítlak - mondottam -, hogy reggelre nem fog belőle hiányozni egy csepp se.

Utolsó esténk volt az: nehéz volt tőle megválnom. Össze-összecsókolództunk, hogy no, most már jójcakát, de aztán még ez, még az, csak tovább beszélgettünk. Beszélgettünk halkan, édesmelegen, ahogy a szerelmesek szoktak a nyári est levegőjében.

Egyszer csak egy csúnya madárrikoltás hangzik az éjben valamelyik kertből, s nem is távol tőlünk: Kviu-viu!

Viki összerezzen:

- Jaj, mi az!

- Bagoly - vélekedek -, nem lehet egyéb.

A madár újból rikolt: Kviu-viu!

A mama megzörgeti az ablakot:

- Viki, gyere már be!

S Náni is kilép:

- Tessék már aludni jönni, kisasszony.

A madár ismét vijjog: Kviu-viu!

Náni keresztet vet.

- Jaj, halálmadár...

- Meghal holnap, Náni - ijesztem tréfásan. - Biztos, hogy meghal!

Viki is nevette.

- Fél?

- Bizony félek - rebegte a leány. - Tessék bejönni: a naccsága is fél, hallotta a madarat.

Viki átölelt, megcsókolt.

- Jóéjcakát, édes!

- Szép álmokat, édes!

- Szép lesz minden álmom, mert rólad álmodok!

S talán százszor is megcsókoltam.

Aztán nagy nehezen kibontakozott a karomból, s elváltunk.

- Folytatása Pesten - szóltam utána búcsút intve.

- A Duna-parton - felelte boldog hangrezgéssel az ajtóból.

És eltűnt.

A kulcs kétszer nyikordult: bezárkóztak.

Én is belépek. Bezárkózok. Vetkőzök. Fekszek.

De igen búsított, hogy másnap utaznom kell. Vikiék még három hetet is ott időznek. A gyorsvonat járása akkor még nem alkalmazkodott a fürdőkhöz. Nem lehetett arra gondolnom, hogy vasárnaponkint lelátogatok Siófokra. Hát hogy én három hétig ne lássam az én pávaszemű, szép páromat!... Három hét - vőlegénynek három örökkévalóság!

Milyen furcsa lett volna, ha valaki azt mondta volna akkor:

- Hallod-e, azon a három héten egyszer se fogsz te gondolni arra, hogy lelátogass Siófokra! S Vikit már holnap csak egyszer csókolod meg, s akkor is csak röviden, és aztán soha többé!

**- - - -

Nézek a szekrény alá.

Semmi.

Nézek a cipőimre, a gerendára, a ruhám mögé, a szék alá, a szőnyeg alá, a törülközőkendő mellé.

Semmi.

Hallgatódzok.

Semmi.

Újra fekszek. Lesrófolom, elfújom a lámpást. Ahogy a fejem a vánkosba süllyed, megint hallom: platty...

S a fejemhez közel.

Ez nem lehet más, csak béka! Rám mászik az átkozott az éjjel! Még ráül a fülemre!...

Újra gyújtom a lámpást. Összekatatok-matatok mindent. Még a cipőmet is kifordítom, még a kofferemet is kirázom.

S ahogy dühös elképedéssel állok és tűnődök, hogy még hol keressem, abban a pillanatnyi csendben megint hallom: platty...

Végre megtalálom: hát nem béka, hanem az üvegdugó. A hidegről hozott víz meg az egy pohárnyi levegője a bezárt ablakú, meleg szobában táguldozott, és föl-fölemelgette az üvegdugót, az plattyogott a vak csöndességben.

No, hál'istennek, most már alhatok.

Oltanám is a lámpásomat, de akkor látom, hogy félméteres fekete oszlopban száll belőle a füst.

Megint bosszúság! Mármost ezt a kormot szívjam-e reggelig? Pű! Pű!

Kinyitom az ablakot. Az ajtót is kinyitnám, de hátha valami béka betéved?

Hát csak az ablakot. Törülközőkendővel csapkodom a szelet a szobában. Pű! Pű!

Aztán az ablak párkányára könyökölök.

A hold épp kel. Nagy, fényes feje már félig előbújt a rozsdaszín szélű felhőkből. Mint a bujósdit játszó gyerek mosolygó fél arca. Mindig szerettem a holdat nézni, akkor is, mikor nem voltam szerelmes. De akkor meg éppen szívesen szórakoztam a szemlélésén. Cigarettára gyújtottam, és újra odakönyököltem az ablakocskába.

Emelkedik, emelkedik a világ lámpása, lassan, némán, az alvó falu fölé. A széles csöndességben csak az éji bogarak halk zengése hallik.

Az én szép pávácskám bizonyára boldogan alszik már. Mit álmodik vajon? Folytatja a Balaton-parti sétát? Vagy már a Duna-partit sétálja?...

A hold emelkedik. Ablakom előtt a nádkévés pince. A nádszálak csillognak a harmattól a holdfényben.

A csöndességben hallom, amint a Vikiék szobájában megszólal a falióra: cin-cin-cin... Veri az éjfélt.

De most már ideje, hogy ágyba térjek. Inkább nyitva hagyom az ablakot, s nem bánom, ha reggel föl is ébreszt a kanásztülök.

S lebocsátom a csipkekárpitot.

Ebben a pillanatban valami szokatlan csikorgást hallok az udvaron. S újra csikorgás. Alig ismerem meg, hogy a konyhaajtó zára nyikorog. Nyikordul végre a szokott hangon.

Nini! - gondoltam. - Náninak tán ismeretsége akadt? A siófoki legények... No lám!

S elmosolyodva lesek ki a kárpiton.

Csakugyan egy fehér ruhás nő lebben ki. Ing és alsószoknya. Mezítláb. Kibontott, hosszú haj... A nyakát behúzva lapul a fal árnyékába. Les és fülel az utca felé. De csak eldöbbenek: nem Náni! Viki.

Beljebb vonulok kissé.

Viki még összébb húzza a nyakát, és sápadt arca az én ablakom felé fordul.

Néz. A szeme karikára tágult. Néz még hosszabban, mint ahogy az utcára nézett.

Aztán egyszerre megmozdul, s nagy lobogva a pincénél terem.

Újra lapul. Fülel. Les ki. Les felém.

Beigazítja a kulcsot a pinceajtóba. A kulcs csetten. Az ajtó halkan ropog.

Viki eltűnik.

Még akkor se tudtam mire vélni a dolgát.

Egy perc nem telik belé, Viki előlebben. Fülel és les. Les ki. Les felém. A pince ajtaját halkan-lassan behajlítja.

A zár tompán csukkan.

Viki lihegve susog:

- ...sztus...t...szt...sbe...sztus...t...szt...sbe.

S besuhog vissza a házba.

- - - -

Másnap délben szándékoztam utazni, de reggel kilenckor is indul egy vonat...

Amint kilépek felöltözötten, Viki már az eperfa alatt rendezi a reggelizőasztalt. Ott a tej, a tea, a vaj, a tojás, az árnyékban a fehér terítőn, s egy üvegben a friss víz.

Viki mosolyogva pillant rám. Fogja a palackot: tölt belőle az egyik pohárba.

S elém hozza tálcán, szerelmes szemmel:

- Te igyál elsőnek...

Gárdonyi Géza:
DOKTOR GIZELLA[15]

Székesfejérvárott a vonat negyedórát állott. Valamennyien törődöttek voltunk már az utazástól, hát leszálltunk egyet sétálni.

Az utasok különben csaknem mindnyájan leszálltak. A nők a tavaszi díszeiket mutogatták. A férfiak a sörös asztalhoz rohantak. (A mesebeli szomjas iszik ökörnyomból, a vasúton utazó szomjas megissza az állomások sörét. De hát meleg is volt az idő, noha még csak májusi nap sütött az égen.)

Egy II. osztályú kocsinál csoportosulás támadt. Az arcokon bámulás és bosszankodás kifejezése.

- Ez már mégis sok! - dörmögött egy haragvó utas.

- Be kellene zárni az ilyen kocsit! - dohogta a másik.

- A kísérőt kellene bezárni! - recsegte egy angol-szakálu fiatalember.

A nők ijedten menekültek fel a kocsikba.

Én valami alispán-féle emberrel sétáltam. Az úton ismerkedtünk össze. Kedves csevegő ember volt; fiatal, hosszú és sovány. Még a cigarettái is kétszer olyan hosszúak, mint amilyet más ember szokott színi. Odamentünk a csoporthoz:

- Valami őrült. A Lipótmezőre szállítják. - Magyarázta egy szemüveges úr a vállát vonogatva. - A kísérője leszállt sörözni.

Az ablaknál csakugyan egy elmélyedt arcú öregúr ült. Fekete ruha volt rajta. Az arca színtelen. A haja, mint a megdőlt gabona vihar után. Maga elé bámult, s mozdulatlan volt, mint a kőbálvány.

Az alispán is megbotránkozott:

- Hol a kísérő? Melyik az?

S nagy gólyalépésekkel sietett át a söröző úriemberhez.

Néhány szót váltott vele; eleinte hevesen, aztán nyugodtabban. Csakhamar visszatért a csoporthoz.

- Ártatlan őrült, - mondotta megnyugtatón, - csak búskomorság a baja.

Azután tovább sétáltunk:

---

[15] Mittler Gizella, a novella Gizellája, és édesapja Mittler Ignác sírja a györöki zsidó temetőben vannak eltemetve, Mittler Ignác háza a régi patika, Szabadság utca 33.

- Magam is ismertem már ilyen lelki beteget, - mondotta. - Egy öreg zsidóorvos volt az. De azt be se vitték. Csak otthon élt a faluban. Olykor ki is járt. Végigment a fasoron. Köszönést nem fogadott; ő se köszönt. Nem beszélt soha senkivel, még a feleségével se. Csak egy halottal beszélt. Mert a temetőbe járt ki mindennap. Egyszer meglesték, kihallgatták, hogy mit beszél? Hát a halottal se beszélt egyebet, csak ezt mondogatta:

- Gizella, Gizella, mért tetted ezt?

A vonat indulását jelezték. Visszaültünk a kocsiba. A vonat újból megmozdult és útnak eredt.

- De hát, mit csinált az a halott? - kérdeztem szivarra gyújtva.

- Semmi különöset, - felelte az alispán. - Rómeó és Julia története, más személyekkel, más helyen, más körülményekben. Mindennap olvasunk efféléket: ma egy cselédleány meg egy iparoslegény, holnap egy bárókisasszony meg egy lovászinas. Néha mind a ketten meghalnak, néha csak az egyik hal meg, de azért csak a régi történet ismétlődik mindenkoron.

Ő is szivarra gyújtott, s a fejét rázta:

- Azért mégis mindig megható az, mikor valaki fölcseréli az életet a halállal. Én sokszor gondolok arra a leányra. És mondja nem különös az, hogy a zsidó temetőben mindenszentek napján egy síron gyertya ég? Ott van a zsidótemető a mienk mögött, hát látom. Tavaly is láttam.

- Remélem, nem mond el nekem valami borzalmas történetet.

Az alispán elmosolyodott:

- Nem. Az élet nem úgy szerkeszt, mint Kotzebue. Az élet tragédiáiban csak egy vagy két alak játszik fekete szerepet. A többi személy közömbös, mint a tehén, vagy éppen vidám. Különben is régen történt ez, még az én diákkoromban. Azóta sok gyászfátyol megfakult a Földön.

A vakációt akkor én az anyám falujában töltöttem. Nagy falu az. Paraszt és úr vegyesen lakik benne, meg egy gróf a falu végén. A grófi kastélytól a falu közepéig széles fasor vonul. Arra jártam én néha az epres-kertbe.

Ahogy egy napon hazafelé bandukolok a fasorban, látom, hogy egy kisasszony ül az árnyékon a kertészház előtt. A kisasszony fehérbabos kékruhában ült ottan, előtte egy szalmakalapos fiatalember állt, vállal a fának támaszkodva, - afféle falusi gavallér.

Egy augusztusi nap délutánján volt ez estefelé. Az utca néptelen volt, mint azon a tájon mindig. Semmi különös nincs azon, hogy egy leány kiül a vadgesztenye hűvösére, s egy arra menő fiatalember megáll nála beszélgetni.

Én amint mondom, akkor még diák voltam, tizenhat éves. A nyári vakációt az évben először töltöttem ottan az anyám szülőföldjén.

Ahogy közelebb jutok, látom, hogy a Doktor Gizella a leány. A fiatalembert nem ismertem. Később mondták egyszer, hogy a tanító.

A kisasszonnyal se voltam ismerős, de azért tudtam, hogy kicsoda. Minden délután elmentem a doktorék háza előtt, s gyakorta láttam doktorékat, ahogy kint hűseltek a kis kertben: a kövér doktor mindig fekete liszter kabátban, a kövér doktorné szélesen, begyesen, meg egy vékonycsontú, szőke, de feketeszemű leány. Mindig csak hárman és mindig olyan csendesen,

mintha mind a hárman némák volnának. A leány hol kékbe volt öltözve, hol rózsaszínbe, de mindig csinos volt és mindig komoly, szinte szomorú.

Hogy ím ott találom akkor az utcán, a gesztenyefák alatt, furcsa volt nekem, hogy nem a saját házuk előtt ül, hanem a kertész ház előtt. Ők is abbahagyták a beszélgetést és hallgattak, míg hozzájok jutottam. A leány ölében fehér napernyő volt. Annak a két végén nyugodott a keze. Rám nézett, míg mellettük elmentem, rám nézett némán, közömbösen, pillantástalanul. Én is rájok néztem. Köszönni nem köszöntem nekik, mert hiszen nem ismerőseim, de a leányt most még figyelmesebben megnéztem, mint szoktam. Tetszett nekem, hogy szőke a haja és fekete a szeme, és hogy olyan méltóságosan komoly. Akkoriban már sűrűn olvastam a regényeket. Éreztem, hogy ők ketten nem a gabona áráról beszélgetnek. A tanító arca mosolygó volt, a ruhája divatos nyári pepita, és a nyakkendője citromszínű selyem. A leány szeme ábrándosan tapadt reá.

Mégis különös, - gondoltam, - ez a tanító katolikus tanító, ez a kisasszony meg zsidó kisasszony. És megéreztem, hogy ezekkel valami történni fog.

De ez csak egy percig tartó érzés volt, egy átvonuló érzés, mint mikor a téli mezőn holló száll át.

Aztán többet nem láttam őket. Visszakerültem a városba. Eszembe se jutottak volna többé, hanem levélben említette őket az öcsém: egyszer a tanítót, egyszer meg a leányt.

A tanítóról mindjárt szeptember elején írta, hogy azt mondja: *Új tanítónk jött, mert a Simándi elköltözött Székesfejérvárra.*

Simándinak hívják.

A leányról meg körülbelül hat hétre rá írta: *Nálunk nincs semmi újság, csak éppen hogy a Doktor Gizella meghalt, mert megmérgezte magát.*

Megdöbbenve olvastam ezt. Szerettem volna többet is tudni, de nem volt több róla a levélben. És sajnálattal tűnődtem: Vajon miért? Mily kár érte, hogy meghalt: olyan szép leány volt, olyan komoly, olyan fehérarcú! És most ott van a földben. Talán azt is akarta, hogy a babos ruhájában temessék el, és a fehér napernyőt tegyék melléje. De hol a gavallérja?

A következő vakáción aztán elkérdeztem, hogy miért mérgezte meg magát a Doktor Gizella?

Hát kérem érdekes ez így töredékekben is. A tragédiákat én is unom a színpadon, de mikor benne járunk a levegőjében, rajta járunk a földjén, látjuk a házat, amelyben a szerencsétlen lakott, látjuk a sírt, amelyre a neve van írva, akkor azt érezzük, mintha nekünk is részünk volna a történetben.

A tanító tehát elköltözött. Székesfejérvárott kapott valami jó állást. Nálunk csak afféle kisfizetésű segéd volt.

Doktor Gizellát senkise kérdezte, hogy mi a véleménye a tanítók változásáról? Látták őket ugyan itt-ott beszélgetni, de falun mindenki beszélget. Ki gondolt volna arra, hogy ezek akkor is arccal fordulnak egymás felé, mikor nincsenek együtt?

Mindössze azt tűnt föl, hogy Gizella egy napon megjelent a katolikus templomban, s leült a hátulsó padba. Ott hallgatta ájtatosan a misét, meg a prédikációt. De hát ezt is leányos kíváncsiságnak tekintették: a zsidó leány megnézi, kíváncsiságból hogyan imádkoznak a

másfélék? Hát a keresztény ember nem megyen-e el, hacsak egyszer is életében a máshitűek templomába?

Később beszélte aztán a sekrestyés, hogy Gizella hétköznap is gyakorta ott járt, s egyszer mikor már a nép eltakarodott, megkérte őt, hogy ne zárja be még a templomot: hadd imádkozzon a Mária-képe előtt. És gyertyát vont elő a kebeléből; meggyújtotta; letérdelt a kép elé és úgy imádkozott, olyan ájtatosan, mint valami keresztény leány.

Később tudódott ki az is, hogy mise után eljárt az öreg papunkhoz és tanult tőle katekizmust, keresztvetést, imádkozást.

Minderről otthon nem tudtak semmit. A két öreg nem járt társaságba, se hozzájok nem járt senki. A betegek meg, akikhez a doktor járt, nem beszélgettek, csak a betegségükről. Hát a két öreg nem is sejtette, micsoda lelki válságon megy át a leány. Hogy ide-oda kijár, s elmegyen a boltba, vagy a jegyzőékhez, vagy kertészekhez, azt rendjén valónak tekintették.

Végre egy napon ütött az óra, amelyben nyilatkoznia kellett. A doktornak volt egy ügyvédné leánya, aki néhány hónapja meghalt. Az ügyvéd eljött a városból és nálok volt ebéden. Gizellának nem tűnt fel, hogy a sógor melegebben szorongatja a kezét, mint azelőtt szokta. Azt gondolta régen nem látták egymást és a sógor talán borlevest reggelizett.

A sógor aztán ebédnél megszólalt:

- Mikor rád nézek Gizella, mindig azt gondolom, hogy szegény feleségemre nézek. Éppen ilyen volt ő is tizennyolc éves korában.

Ezen mindnyájan elszomorodtak.

A sógor folytatta:

- Én elvennélek téged édes Gizellám, ha hozzám jönnél.

Gizella leejtette a kanalat és sápadtan felelte:

- Micsoda ostoba gondolat!

Azzal átment a másik szobába. Felöltözködött s elő se került estig. Csak akkor tért haza, mikor már a sógor kocsija elzörgött.

Este aztán az anyja előfogta:

- Hát mi a kifogásod ellene? Mindössze tíz évvel idősebb náladnál. Derék ember, jó ember. A néned is boldog volt vele.

A leány csak hallgatott. A végén aztán ő is kirakodott:

- Nekem nem kell! Nem kell!

Az anya kérdőjelekké változott:

- Dehát miért? Mi lehet ellene a kifogásod?

A leány vállat vont:

- Zsidó!

Az anya elképedve nézett reá: megbolondult ez a leány?

A leány sápadtan állt az anyjával szemben, mint aki kivonja a kardot, mellyel az életet kell megvédenie.

- Nem szeretem a zsidókat, - mondotta elszántan, hidegen.

S hogy az anya ijedtében csak némán bámult reá, folytatta:

- A zsidók istene zord kegyetlen úr, rabszolgatartó égi fáraó; a keresztények istene jóságos égi apa.

Aztán egyszerre sírva fakadt.

A sírás mindig többet mond, mint a szóbeszéd. Az anya megértette:

- Dehát beszélj: van valaki választottad?

A leány akkor elmondta. Elmondta, ahogy a lányok szoktak beszélni, mosolyogva, könnyezve, meg-megjajdulva, hogy mit szól az apa reá; gyorsan cáfolva minden ellenvetést, hogy Simándi igenis derék ember, ha szegény is, ha fiatal is, ha keresztény is.

- Csak vele lehetek boldog anyám, csak vele, senki mással soha ezen a világon!

Az anya szíve mindig együtt rezeg a leánya szívével. Nincs olyan bolond képtelenség, amit valamely anya el ne fogadjon, ha a leánya sírva mondja el, hát még az ilyet, ami manapság már nem is olyan képtelenség, mióta megvan a polgári házasság. De akkor még át kellett térni egyik templomból a másikba, s a templomok ma is farral állanak egymásnak, mint a rugós lovak. Bocsánatot kérek ezért a hasonlatért, de nincs különben.

Hát az anya végre is azt mondta:

- Én nem bánom, ha megbolondultál, ám járd végig a bolondját, de kijelentem, hogy én apáddal ebben az ügyben nem beszélek. Ha főzted, tálald fel magad!

A doktor ugyanis tüskés ember volt. Ma is magam előtt látom azt a vén fekete-szürke fülesbagolyt. Azt gondolom, ha megmagyarosította a nevét, csakis a *Rettenetes* nevet lehetett volna neki ajánlani.

A betegeivel is kurtán-furcsán beszélt az. Minden betegre haragudott. Különösen a parasztfélének volt mit hallgatnia:

- Megint a gyomrát rontotta el, disznó! Minek zabál annyit! Még egyszer meggyógyítom, de aztán többet énhozzám be ne tolja az orrát, ebatta!

Felfirkantott valamit, aztán csengetett a leányának:

- Gizella, csináld meg neki ezt az orvosságot.

A doktor volt a patikus is. A rendelő szobájának egyik falát feketére festett patikai állvány foglalta el. Tele volt az mindenféle feliratos üvegekkel: Tinctura, Pulvera, Unguentum,

Extractum és más efféle feliratok; kék-üveg, sárga-üveg, fehér-üveg, fekete-üveg, halálfejes-üveg; mindenféle jó illatú gyökerek és undok-szagú kenőcsök, mindenféle egybekeveredett porszagok, kórházi szagok.

A receptet átadta az öreg a leányának, aki gyors kézzel töltött ebből is, abból is; mért, kevert, skatulyázott. Ügyes okos leány volt. Ma is látom azt a nyugodt, okos fekete szemét, amellyel úgy nézett az az emberre, hogy nem is pillantott.

A beteg aztán, kivált, ha paraszt volt, eldicsérte otthon az orvost:

- Ez aztán az ember: ugyan a lelkemre beszélt! Alig is vártam, hogy kívül kerüljek az ajtón! De adott is aztán olyan fájin orvosságot, hogy még harmadnapra is csikaródzott a belső részem tűle.

A családjával azonban nem ezen a pogánynyelven beszélt a doktor. Csak hárman voltak; csöndes egyetértésben éltek. A lakásuk kertes verandás falusi ház volt. Uri módon ruházkodtak, szinte divatosan. És hogy zsidók, legfeljebb arról lehetett látni, hogy péntek este három gyertya ég náluk. Egyébiránt nem volt az arcuk Laudon-utcai.

Nálunk nem laknak afféle zsidók. Minálunk négy vagy öt zsidó család lakik, azok is már annyira meghonosodtak, hogy magyarul beszélnek, magyar lapot járatnak, csak éppen a nevük német: meg hogy a boltban gyakorta mondogatják: Úgy éljek! és hogy: Nem létezik!

A leány napokig, hetekig halogatta az ügyet.

Néha már annyira felsrófolta a bátorságát, hogy csak éppen a nyelvét kellett volna megmozdítani, de a szó a torkán akadt, mihelyt az apja szeme ráfordult. Az az összenőtt szemöldökű ember még akkor is szigorúan nézett, mikor nyájas volt.

Eközben mindennap érkezett egy *postánmarad*-levél. Záli szakácsné ment érte, aki a leánynak bizalmasa volt. A postán azt gondolták, hogy a szakácsné levelez valakivel.

Egy ebéd után az történt, hogy a szakácsnénak cigányasszony vetett kártyát. A kisasszony is ott állt s nézte, hogyan rakja a kártyát a konyhaajtó küszöbén a rongyos boglyas cigányasszony. Kirakott a szakácsnénak mindenféle jószerencsét: hírhallást, szerelmet, irigységet, diadalmat, végül házasságot.

- No most magának gyenyerűséges szép kisasszony, csókolom azt a szép fehér kezit. Tessen idetenni egy négykrajcárost.

Gizella elmosolyodott. A zsebébe nyúlt s rátette a kártyára a négykrajcárost.

A cigányasszony kevert, osztott, rakott, válogatott. Végül bólongatott:

- Boldog lesz szép kisasszony, azt mondja a kártya, hogy eléri a legnagyobb boldogságot, amit a földön ember elérhet.

- Igazán azt mondja? De mikor? mikor lesz az?

A cigányasszony újra meghányta a kártyát s gondolkodva nézte.

- Hamar, hamarabb, mint várja.

Azzal összesöpörte a kártyát és nem beszélt többet. Úgy elment, hogy még csak egy rossz kalapot se kért a férjének.

A leány izgatottá válik. Hogy ő boldog lesz? Ezt még eddig csak az álmai ígérték. Hátha az a cigányasszony eltalálta? És eszébe jutott minden mese, ami a cigányasszonyok jóslatát igazolja. Szinte káprázott attól a gondolattól, hogy hátha neki is...!

Bement a szobába, hogy nyilatkozik az apjának. De a küszöbnél megint visszafordult: kivett egy kis Mária-képet a kebeléből. Letette a székre s eléje térdelt. És könnyektől bágyadozó hangon könyörgött neki:

- Szűz Mária! égi édesanyám! könyörülj rajtam! Hiszen te is zsidóleány voltál! A tengeren is hozzád könyörögnek a veszedelmekben! Én is hozzád könyörgök: ments meg!

A szobában ott volt az anyja is, meg a szakácsné is. Azok ott könnyeztek a háta mögött.

A doktor a szomszéd szobában írt valamit, jelentést vagy mit az őszi járványról. Feltűnt neki a leányának a hangja. Fölkel és kinyitja az ajtót. Rábámul a leányára meg a képre. Az arca haragtól torzul el:

- Mi az?

A leány holtra sápadt arccal emelkedett föl, megállt az apja előtt elszántan, azzal a pillantástalan merész nézéssel, mellyel a bajvívó néz az ellenfelére.

A doktor egy kézintéssel kiküldötte a feleségét meg a szakácsnét a szobából.

Mi történt odabent, senkise tudja. A leány töredezett hangja ki-kihallatszott, mint a gyónók gyónása a sekrestyéből.

A doktor elszörnyűködő hörgése szakította meg a leány beszédét:

- Soha! soha!

- Meghalok apám!

- Hát inkább halj meg, dögölj meg! Muzsikaszóval foglak eltemettetni!

- Ez az utolsó szavad apám?

- Ez! És most kelj fel, ne térdelj itt előttem, mert felrúglak!

Úgy ordítozott, hogy az ablaküveg is rezgett belé.

A két öregasszony ijedtségtől dermedten állt a szomszéd szobában. Mikorra visszatértek, a leány a padló szőnyegére borultan zokogott. A Mária-kép eltépett darabkái ott hevertek körülötte.

Fölemelték, mosdatták, vigasztalták. Ő egyszerre el is hagyta a sírást, s az arca látszólag nyugodt volt.

Estefelé levelet írt. Odaadta a szakácsnénak, hogy vigye a postára. Egyebet nem beszélt.

Az anyja persze nagyon sajnálta. Iparkodott ráokosítani, hogy az ilyen fiatalkori ábrándozást később bolondságnak ítéli az ember.

- Az a tanító lásd kisfizetésű, alacsonyrendű hivatalnok, fiatal is még, húszéves vagy huszonegy legfeljebb. De ha több volna is, ha jóállású ember volna is, apád soha meg nem engedné, hogy elhagyd a vallásodat.

A leány nem felelt semmit.

Este az anya aggódva figyelte, hogy elalszik-e a lánya? Hogy mély sóhajtását hallotta, odafeküdt melléje és folytatta a vigasztalást:

- Az éjjel jól alszol leányom és holnap elfelejted.

- Holnapra meghalok, - felelte a leány.

Az anyja persze ezt csak mondásnak tekintette. Tovább vigasztalta.

A leány még egyszer megszólalt:

- Azt mondta apám, hogy muzsikaszóval temettet el. Hát azt húzassátok: Kidőlt a fa mandulástól.

És többet nem beszélt.

Reggel, mikor föl akarták kelteni, halva találták az ágyában.

A többit aztán nem hallottam, de láttam már zsidó halottat: a földre terítik fekete posztóra és beterítik állig fekete posztóval. Képzelem, milyen festői lehetett az a fehérarcú leány, amint ott feküdt nyakig betakartan; mellette az égő gyertya, szőke haja szétterült a feje körül a fekete posztón.

Azt mondják, hogy az anyja beletette a koporsóba a leány keblére az eltépett Mária-képet.

A temetésre elment Simándi is. Mert a lány az utolsó levelében ezt az öt szót írta neki. »Jöjjön el a temetésemre: szerdára.«

Szép muzsikás temetés volt. Az utat a fákról hulladozó levelek takarták. Ott volt a faluból minden lélek, még a plébános is. A cigányok elől haladtak és azt játszották, amit a lány az utolsó kívánságául megjelölt. Simándi egy szabónál volt megszállva. Annak az ablakából nézte a temetést; azaz hogy nézte volna; de nem látott semmitse belőle: mert mikor a temető menet odaérkezett, csak elfordult. Leborult az asztalra, a két kezére, és ott sírt.

Gárdonyi Géza:

PAIZS ANNA[16]

Öreganyám öreganyja:
a neve volt Paizs Anna.
Az ura volt gazdag juhász,
nyáron szűrös, télen subás.

Mikor jött az első fia,
szólt: "Legyen az Isten fia,
első bárány, édes párom!"
"Hát legyen pap, én nem bánom."

Jött a másik: vézna, gyenge.
Szentelt vízzel nevelgette.
"Istenem csak ezt meghagyjad,
inkább ezt is adom papnak!"

A harmadik: jó tanuló,
labda helyett könyvet bujó.
"No, parasztnak nem született!"
Mikor felnőtt, ez is pap lett.

Negyedik: jött szőke hajjal.
Ájtatos volt, mint az angyal.
Mikor játszott, misét játszott.
Hogy pap lesz, előre látszott.

S jött a módos juhász-házba
még három kis rokon-árva.
Mit szólna a falu nyelve,
ha ezekből paraszt lenne!

[16] **Ez a felirat létezett a györöki temetőben**

Mikor meghalt Paizs Anna,
hét fiatal pap siratta,
s heten mondtak misét érte.
Fel is jutott a mennyégbe.

Gárdonyi Géza:

DEZSŐ TESTVÉRÉNEK ÉS NAGYBÁTYJÁNAK SÍRVERSE[17]

Ha majd mi is az Isten Jóvoltából
Megtaláljuk a csillagok felett
Az örök égbe költözötteket,
Bandink szólítsd az angyalok honából,
S vezesd elénk e kedves gyermeket!

[17] **A két sír ma is látható a györöki temetőben**

Gárdonyi Géza:

IMA[18]

Mély tisztelettel nyújtom fel tehozzád,
Felséges Isten, a kérvényemet;
Csupán egy kunyhót adj nekem, Uram,
Hová a szél is gyalog mehet.

Egy kis patak mellette folyjon el,
S madár daloljon fenn a lombokon,
Az udvaron egy göndör kis malac
S egy tarka tyúk elég lesz, gondolom.

Szobám legyen hűs és télen meleg,
S ingóságim közt egy szép barna lány,
Virágszag és pogácsa illata
Lengjen be és ki kunyhóm ablakán.

S a kis pincének öblös rejtekén
Pezsgőt mindig találjak én;
S egy milliót, amely el sose fogy…
Akkor, Uram, megélek valahogy!

[18] **Z.Szalai Sándor kutatásai alapján Szőlősgyörökhöz kapcsolódó vers**

Gárdonyi Géza:

LEVÉL A FIAMNAK

Küldöm e levelet Somogy vármegyébe.
Somogy vármegyének kellős közepébe:
Vigyék el Győrökbe, de nem a kántornak,
hanem a fiamnak: Gárdonyi Sándornak.

Szerbusz kis barátom, tejfeles jónapot!
Szeretném tudni, hogy levelem hol kapod:
réten-e? kerten-e? avagy a Horogban[19]?
hol verébként fürdől a sárga homokban?
avagy a szederfán, melyre létrán mászol,
s tenyered és orcád hamarosan gyászol...
Hát még a bugyogód? ezt kérdem én félve!
Jól beszélsz: minek is járatnak fehérbe!?

No de lehet pajtás, nem is ott vagy éppen:
a tavacskát méred most a faluvégen, -
pompás kis sár az ott, az itató körül!
aki térdig jár benn, a lelke is örül.
Ott örültem pajtás, én is vagy húsz éve...
s megesett ám néha, hogy nem kaptam érte.

Még azt is gondolom: odalenn találnak,
vadregényes alján a patak[20] partjának,
ahol egymás fején próbáljátok rendre:
a káka-buzogány erős-e vagy gyenge?
s hol vizi vadászat vagyon a békákra...
Ha tán el is csúsznál előre vagy hátra,
megszárad a ruhád, attól ne is félj te,
kivált ha nincs rajtad fügefalevél se.
Node akárhol vagy, az az egy bizonyos:
nincsen közel hozzád se könyv, se papiros.
Az irásbúl talán azt se tudod már te:
tollad mellett melyik ujjad hegyét mártsd be.
És amint a vizsgán a 8-szor 6 titka
benned akadt meg és nem is lőn megnyitva,
gondolom azóta se járt szám lelkeden,
más egyéb mint a szép "Egyedem-begyedem".

[19] **A horog ma is ismerős megnevezés Györökön**
[20] **Jamai patak**

Pedig hát tudod-e mi újság barátom:
ma dobolták Pesten, Cinkotán, Karádon,
hogy csak ötöt alszik minden apró magyar,
aztán az ötödik reggel: Ugorj hamar:
vége a labdának, versenyfuttatásnak,
s főképpen a boldog mezitlábjárásnak.
Az iskolaajtót immár kinyitották,
s tanítód fölvette a leghosszabb rokkját.

Azért hát kis pajtás még az egy-két napig
úgy mulass, hogy vízbe sohse essél nyakig,
s úgy másszál, hogy némi lábad is maradjon
és minden bugyogód széjjel ne szakadjon.
A negyedik napon ints búcsút faludnak,
a jó-cimboráknak, kerteknek, kapuknak.
Várlak Budapesten sok okos tanácscsat,
s főképpen egy szörnyű nagy mézeskalácscsal.

Gárdonyi Géza:

A FALU VISSZHANGJA[21]

I.

Azt gondoltam, virág van,
virág van az ablakban,
pedighát egy leány ül,
leány ül az ablakban.
Virág volna, kalapomhoz szeretném,
de ha leány, a szívemre ölelném.

Szőke kis lány mit forgat,
mit forgat az eszébe?
Fehérvári tükröt tart,
tükröt tart a kezébe.
Szőke kis lány, sose nézz a tükörbe:
Inkább nézzél szerelmes két szemembe!

II.

Nem nézett rám ez a kislány csak egyszer,
mégis mindig eszembe van ezerszer.
Gondolatom, ha virággá válhatna,
rá örökkön rózsaeső szállhatna.

Csipkerózsa magától kél, nem vetik.
A szerelmet leányszemek ültetik.
Barna kislány mit ültettél szívembe?
A szerelem szép virágát ne törd le!

III.

Nézz föl kedves a szemembe,
hadd pillantsak a lelkedbe.
Hadd pillantsak a lelkedbe:
mint a megnyílt kék egekbe!

Nézz fel kedves a szemembe.
Add a kezed a kezembel
Add a kezed a kezembe:
A szívedet gondold benne.

[21] **Z.Szalai Sándor kutatásai alapján Szőlősgyörökhöz kapcsolódó vers**

IV.

Tátika, Somló, Badacsony,
hej, az én rózsám alacsony.
Azt szeretem, ha alacsony,
a szűröm alá takarom.

Kéklik a csöndes Balaton,
mint a te szemed, angyalom.
Fűzfa levele hajolj rám,
kékszemű rózsám, pillants rám!

V.

Sűrű sötét erdő,
vékony holdvilág.
Járom az erdőnek
gyöngyös harmatát.
Zsivány-módon járok
bokros utakon,
pedig csak szerelmes
szívem hordozom.

Harmatos a szűröm, -
nem sajnálom én;
harmatos a csizmám,
- azt se bánom én;
rövid az éjszaka,
azt sajnálom én;
el kell válnunk rózsám,
csak azt bánom én!

VI.

Fehér az én rózsám háza,
Rásüt a hold éjféltájba'.
Alszik itten a virág is.
Alszik az én violám is.

Nézek-nézek ablakára;
ablakában a világra.
Szomorú az árnyékom is,
szomorú vagyok magam is...

VII.

Meg kell válni a falutól.
Faluban egy kis kaputól.
Kiskapuban rózsafától:
falu legszebb leányától.

Felhős az ég, csillag sincsen.
Isten veled, édes kincsem!
Nincsen esső, mégis ázok.
Jaj de nehéz szível válok!

VIII.

Magános fa a pusztában álldogál.
Leveléről sűrű harmat hulldogál.
Bánatommal úgy állok a világba,
mint az a fa a kietlen pusztába.

- Magános fa, mondd mi történt teveled:
miért olyan harmatos a leveled?
- Azért olyan harmatos a levelem:
nem tudom én, mi a boldog szerelem!

Gárdonyi Géza:

ÉJJEL A MEZŐN

Augusztusi csöndes éjen
a boglári mezőségen
ballagok.
Lágy homály űl a határon.
Csöndes árnyék, csöndes álom.
Odafenn meg ragyognak a csillagok.

Éj van, éj van, szélid, enyhe.
Minden alszik elpihenve.
Alszik a bogár a fűben;
a madár az ákácfákon;
alszik a nyúl a bokorban,
pillangó a bogáncs-ágon;
alszik a por; alszik a kő;
alszik ember, alszik állat.
Csak a békák ümmögetnek
félig alva, félig ébren,
valahol a messzeségben,
álmosító bús danákat.
S mintha megszűnt volna minden
emberélet e világon,
s csak magam maradtam volna
egyedül,
egyedül ez éji tájon;
s mintha mindig éj volt volna,
s mintha mindig éj maradna:
sötét föld és fekete fák,
sötét ég és csillag rajta,
fénylő csillag-ezerek, -
s nékem semmi egyéb gondom,
semmi célom, semmi dolgom,
csak bámulni önfeledten,
egy megálló tekintetben
a ragyogó szép eget!

Milyen szép az ég! Milyen szép
végtelen nagy kék mező!
Valamikor a nagy Isten
járt-e rajt', mint magvető,
s teleszórta gyémántmaggal:
apró, fehér csillagokkal?
Vagy talán e sok szép csillag,
angyal-szem mind, ránk-leső,
embersorson olykor-olykor,
néma szível könnyező?
Hát a hulló-csillagok?
Lejebb szálló angyalok?

Nem tudom. Csak nézem-nézem
odafenn a magas égen
azt a sok szép, lehunyorgó
sziporkázó csillagot,
s lelkem mély, szent békességben
földi árnyban, égi fényben
elmerülve andalog.

Mozdulatlan hallgatással,
mozdulatlan álmodással
állnak a fák, állok én is;
az alvó rét lélekzetét,
kakukfűves lehelletét
szívják a fák, szívom én is.
Halk sóhaj száll most a réten,
aztán újra csend van, csend...

Finom, lenge, fehér felhők
szállnak lassan odafent.
Úgy nézem, a györki erdő
sötétjéből[22] szállanak,
és mögöttük halaványan
fény dereng az éjszakában:
érkező holdsugarak.

Látom most a györki tornyot[23]
fák közül mint hegyes ormot,
amint magas őrszellemként
felsötétlik, s néz merőn,
míg a Hold, leplét levetve,
ott áll bájosan remegve
fenn a távol hegytetőn.

Leheverek a szénára
egy száraz kis fűboglyára
s holdimádó lelkem mélyén
mint a kútnak sötét mélyén
a Hold képe fölragyog, -
s mindig föllebb-föllebb szállva
csillagos szép országába
a Holdvilág mosolyog.

Csend van. Reám ereszkedett
valami szent kábulat.
Szemem hunyva, mégis látom
fenn az égi magasságon
a Holdat, s a Had-utat.
Hadak-útján Holdkirálylány
sétál méltóságosan;
fátyolát magával vonva,
mosolyogva bájosan.

[22] **györki erdő**
[23] **A györöki katolikus templom**

Itt is, ott is meg-megáll és
megszólít egy csillagot:
- Kaszás-csillag, jó munkásom
van-e máma sok dolog?
Sánta-Katát látom amott
hozza már az ebédet,
Bojtár csillag, Három-király
lesz reá a vendéged.

Mit beszélnek még odafenn?
azt én nem is sejthetem.
A királylány íme most a
Göncöl-szekérhez megyen.
Fátyolába burkolózva
szemérmesen beleül.
Beleül.
És a felhők havas útján
lassan lengve elrepül.

Gárdonyi Géza:

A BALATON

Csakhogy újra látlak, égnek ezüst tükre,
égnek ezüst tükre, szép csöndes Balaton!
Arcát a hold benned elmélázva nézi,
s csillagos fátyolát átvonja Tihanyon.

Leülök egy köre s elmerengek hosszan
az éjjeli csendben az alvó fa alatt.
Nem is vagyok tán itt, csupán csak álmodom:
Balatont álmodom s melléje magamat
(1894)

Gárdonyi Géza:

CSÁGOLYI BÁCSI[24]

Piros öregember a Cságolyi bátyám,
Veszpörémi kulacs lóg mindig a vállán,
Ifjan csizmákat varrt, örökké tartókat,
Meg is választották hálából bírónak.
Igazságos bíró: a szegényt nem nyúzza.
Bölcs, becsületes.
- Fiam, - szól kulacsán egy nagyot húzva, -
Légy mértékletes

Mert a bűnök anyja a mértéktelenség,
Gazdagnál, szegénynél pusztító ellenség.
Lappangva, titokban dúl, nem is vesszük észre,
Csak mikor a kisdob átdobol más kézre.
Jól vigyázz hát fiam: élj az árral úszva,
Így élni helyes.
Ámde, - szól kulacsát jóízűen meghúzva, -
Légy mértékletes.

Lásd, az az ember is, ki az újságban áll,
Tízezret sikkasztott, s most a dutyiba hál
Nem volt mértékletes: mindig dőzsölt, ivott.
Isten megbüntette: látod hová jutott.
Ha mértékletes vagy, sohse kerülsz gúzsba.
Hát jól igyekezz…
Fiam, - szól kulacsán ismét egyet húzva, -
Légy mértékletes.

[24] Cságolyi bácsi háza: Gárdonyi Géza utca 12, Györe Gáspár – a másik Göre figura- háza Gárdonyi Géza utca 10.

Végy énrólam példát: lásd én bíró vagyok
Becsületem, mint kárbunkulus ragyog.
Mindig józan voltam: de van is ám hitel!
Kérdezd a kocsmárost, meglátod mit felel:
Aki mértékletes, * ez a dolog nyitja, -
Van is hitele…
Tyhű! – szólt kulacsát lefelé fordítva, -
Fiam, hozd tele.

MA IS LÁTHATÓ SZŐLŐSGYÖRÖKI EMLÉKEK

ÉPÜLETEK

Nagy Sándor (Gárdonyi Géza nagyapja) kocsmája, ma Postakocsi csárda
Ziegler Sándor által épített gőzmalom maradványai Malom utca 5.
Gárdonyi Géza édesanyjának háza: Gárdonyi Géza utca 6.
Tuli Antal háza, ahol Gárdonyi Géza utolsó szőlősgyöröki tartózkodása alkalmával lakott Gárdonyi Géza utca 56.
Györe Gáspár háza Gárdonyi Géza utca 10.
Cságolyi bácsi háza Gárdonyi Géza utca 12.
Mári néni (Markovits Mári) háza Kossuth tér 5.
Mittler Ignác (A Doktor Gizella című novella Gizellája édesapja)háza Szabadság út 33.
A kaszinó (Ahol a Falu rossza darabot rendezte) Kossuth tér 4.

SÍROK

Nagy Sándor (Gárdonyi Géza nagyapja) sírja
Nagy Sándorné Henics Anna (Gárdonyi Géza nagyanyja) sírja
Nagy András (Gárdonyi Géza nagybátyja) sírja
Ziegler Dezső és Ziegler Béla (Gárdonyi Géza testvérei) sírja
Mittler Gizella (A Doktor Gizella című novella Gizellája) sírja
Mittler Ignác Mittler Gizella édesapja sírja

MŰVEKBEN SZEREPLŐ HELYEK

Horog
Patak
A györöki erdő

Tartalomjegyzék

GÁRDONYI GÉZA SZŐLŐSGYÖRÖKHÖZ KAPCSOLÓDÓ ÍRÁSAI 1
NEMESSÉG 2
APÁM MÚLTJA 3
APRÓ EMLÉKEZÉSEK 11
AMIKRE NEM EMLÉKEZEM 13
HOL VÉGZŐDIK A CSALÁD? 14
A ZSEMLYE 15
A RÓZSA UTCÁBAN 16
18 ÉVES SZÜLETÉSNAPI KÖSZÖNTŐJE MAGÁNAK 17
ÉLETSZABÁLYOK 18
ÉNEK A FÁKRÓL 19
A MI ÖREG EPERFÁNK 22
PAIZS ANNA 46
DEZSŐ TESTVÉRÉNEK ÉS NAGYBÁTYJÁNAK SÍRVERSE 48
IMA 49
LEVÉL A FIAMNAK 50
ÉJJEL A MEZŐN 55
A BALATON 59
CSÁGOLYI BÁCSI 60
MA IS LÁTHATÓ SZŐLŐSGYÖRÖKI EMLÉKEK 62
ÉPÜLETEK 62
SÍROK 62
MŰVEKBEN SZEREPLŐ HELYEK 62